

Haia Sanis

I.

În mahalalele dela miază-zi locuiesc Ovreii, grămădiți în căsuțe leproase, pe uliți întortochiate și înguste. Partea aceasta cuprinde mai puțin de un sfert de tirg; dar în ea sălășluiesc cu mult mai multe suflete decît în celelalte trei sferturi, ale creștinilor, unde inverzesc copaci și crește liniștea cu cit grădinile se măresc. În desimea aceasta a lui Israel, doar în *Broscărie* s'au pripășit cițiva Romîni, funcționari mici, odagii, și puținii Nemți: un cîrnățar, cițiva dubălarî. Incolo, pe ulița mică, pe ulița jidovimii, pe ulița școalelor, pe ulița strîmbă,—se înmulțește, crește și furnică în lumina soarelui un popor sărac, care-și duce încovoiat năcazurile, își vorbește neturburat jargonul și se închină Dumnezeului lor.

Sînt acolo căsuțe vechi și joase: din ulița trebuie să coborî două trepte ca să dai într'un miros greu de îngrămădire și să te lovești cu capul de tavan. Ferestrele abia se ridică de-o palmă de-asupra noroiului din drum. Dintr'o locuință ies dimineața și două familii, și trei. Bărbații își încep goana după pine, femeile oflitate încep a se purta de colo-colo cu sugacii în brațe, pe cînd copii nenumărați, cu ochi frumoși și cu părul creț, cu obrazul plin de murdării, îmbrăcați în zdrențe, își pornesc traiul pe insulele mai uscate ale uliței.

De-acolo pornesc cotiugarii cu straele ninse de faină, cu lemnăria hodorogită pe cele patru roate. Și triștii cai șchilozi abia înaintează în hamurile rupte și innodate cu capete de frînghie, se poticnesc, se opresc din cînd în cînd cu capetele plecate în pămînt și privesc cu ochii umbriți de trudă înainte-le. Stăpînii grăesc repede, se întrebă, se ceartă,—apoi biciul cade, și cotiuga se urnește, clămpănind din încheeturi.—De-acolo și niște omuleți mărunți și unsuroși pornesc, ducînd cu greu tinichelele cu gaz. Intră girbovi în ulițele mai deschise, privesc în pămînt și înaintează încet cu un strigăt prelung și tremurător, care găsește răsunet în toți ștrengarii mahalalelor: gaz gaz!—De-acolo pornesc iute calfele spre meșterii din alte părți mai bogate ale

tîrgului: subțiri, palizi, flăcăiașii aceștia deapănă mărunt din pîcioare, tremurînd în diminețile răcoroase și molfăind încă cea din urmă îmbucătură de pine.—Iar spre bariere, «spre porțile cetății», se îndreaptă babe cu ochi ascuțiți și șireți, cu șaluri grele în spate. Așteaptă pe sătenii din împrejurimi și dezbat crîncen prețurile, din cinci în cinci bani, cu supărări, cu jurăminte, cu ochii bulbucăți, cu gurile care nu-și mai conținesc melițatul. Acolo însfirșit, în jurul sinagogilor, cresc și pier acele vlăstare ale neamului care niciodată nu ies în ulițele largi, ologii și rătăciții la minte cu fețele pururea triste, ori pururea neclintite și zîmbitoare.

În furnicarea zilnică, în zarva obișnuită, răzbat corurile monotone ale școlarilor, cari silabisesc litera legii după glasul dascalului. Din cînd în cînd un ceauș trece grăbit spre sinagogă; altul colindă casele cu oala nouă în care fiecare lasă să cadă banul morților.—Iar drumul spre fundul mahalalelor acestora e totdeauna plin de mizgă și anevoie te scoate în cimpul acoperit de ciulină, unde într'o pustietate intristătoare se arată *heighesul*, fără o floare, fără un arbor, cu lespezile albe de piatră de-asupra lăcașurilor veșniciei.

Spre *sabăș* deodată toată viața aceasta se oprește. Se aprind luminările; stăpînul familiei, la masa curată, își începe ruga. După o săptămînă de năcaz și de hrană proastă, pe apucate,—Dumnezeu poroncește poporului lui să minince *collici*, carne și pește. Mai poroncește bărbatului să se liniștească și, în divanul cel mare, sub chilotele de puf de gîscă, să-și cerceteze nevasta. Și 'n ziua de odihnă havrele răsună de vaete și de cîntări; bătrînii intră în papuci în școală, în laibăre negre și cu cușmă blănită. Și cel din urmă, cel mai sarac și mai umilit, se grăbește spre rugăciune, cu cărțile în coșteul alb de pinză.

În îngrămădirea aceasta și în sărăcia aceasta a neamului său a crescut Haia, fata lui Leiba Sanis. Până la șapte ani n'a cunoscut altă lume. Mahalalele rominești erau tot așa de departe, ca și America. La șapte ani tată-său Sanis, om sarac, și Rifca, cu toți copiii lor, saū strămutat la Bărgăoani la țară. Acolo aveau o rudă, Meer Avramovici, care făcuse o leacă de avere cu crișma și avea nevoie de-un credincios. S'a dus Leiba Sanis la Bărgăoani în sat și a început să facă negustorie în crișmă, iar Meer, om gînditor, cu barba neagră, a prins a face alte speculații.

Din acea vreme, Haia își aduce aminte de multe lucruri. Acolo era un sat mare; și veneau flăcăii la crișmă, flăcăi frumoși îmbrăcați și voinici, și petreceau. Ei îi era frică de dinșii, și stătea într'un ungher privindu-i. Cîte-unul o apuca de șuvița de păr de pe frunte, îi zimbea, și-î dădea o bucățică de covrig. Atunci îi trecea un fior prin vine și răminea cu ochii ațintiți la chimirul sclipitor, plin de alămuri, care se mișca înaintea ei.

Din cînd în cînd intra în casa lui Meer. Se uita la lucrurile curate, la alăturile sclipitoare. *Madama Ernestina* umbla îmbrăcată bine prin casă și avea două slugi cărora le dădea porunci. Iar fata lui Avramovici era acū o domnișoară de doispre-

zece ani, care citea rominește dintr'o carte.—Isi aduce aminte Haia de o zi cind a poposit in sat un regiment de soldați. Cînta corpurile frumos in aerul limpede al amurgului și flacăi in uniforme incepură a furnica in toate părțile. Un ofiter tînăr și frumos, cu mustăcioara neagră, a intrat in casă la Meer.—Haia îl privea uimită dintr'un colț și l-a auzit spunind : «Vă rog să nu vă supărați... am fost trimis aici in gazdă...»

Meer Avramovicî s'a ridicat dela masa lui și a dat mina cu ofiterul. Ernestina a zîmbit cu prietenie și l-a poftit in salon. S'acolo aū aprins lampa cea mare și aū inceput să stee de vorbă. Și a intrat și domnișoara Beti și a dat mina cu ofiterul, și s'a pus și ea pe scaun și a inceput a vorbi veselă cu el. Asta-i plăcea tare Haei; și dintr'un colț, dintr'o odae de-alături, privea și asculta.—Domnul Meer se uita gînditor intr'o parte și spunea :

«Pân'acū, slavă Domnului, nu mi-a mers rău ; da'am de gînd să mă lăs de toate celelalte afaceri și să rămîn cu pămînt... Am să mă mai iaū in arendă... Acuma numai cu pămînt se cîștigă parale...»

Și ofiterul tînăr da din cap ; pe cînd Beti suspina cu dragoste :

«Are să dea Dumnezeu, tată, să izbutești...»

Și cum sta pe scaun și-a ridicat ochii mari, negri și sprincenați spre oaspete, și parcă avea flăcări in priviri ; iar zimbețu-i era de o dulceată nespūsă.

Mai tîrziu a inceput Haia a pricepe mai bine lucrurile. Acū crescuse, umbla mai curat imbrăcată și se ducea mai des pela domnișoara Beti. Îi era dragă domnișoara Beti. Era frumoasă și deșteaptă și citea multe cărți. Și-si aducea foarte bine aminte Haia că fata aceea cuminte și bogată avea o suferință mare și de multe ori plîngea. Și i-a spus ei odată : «Haie, eu sint foarte mihnită... Eu nu vreau să mă mărit cu un Evreu... Eu am o dragoste... Și de multe ori plîng...» Pe vremea aceea a venit de multe ori la Bărgăoani un domnișor subțirel, care era subprefect, —și Avramovicî îl primea bine... Iar Beti umbla atuncea veselă și ridea cu ochii umezi. Pricepea Beti dragostea aceasta și-i era milă de fata stăpînilor... Și asculta ca intr'un vis un glas melodios care spunea : «E tînăr deștept și vorbește frumos...» Și madama Ernestina suspina : «Și are legături cu lume bună...» Iar Meer Avramovicî stătea la o masă ca totdeauna, și se gîndea adinc, palid, cu tîmpla sprijinită in mina stîngă.

Ceva s'a intimplat pe urmă. Ce anume, nu-si dă seamă fata lui Sanis. Poate a plecat domnișoara ; poate aū plecat cu toți. Dela crișma din Bărgăoani Leiba Sanis și cu ai lui s'aū intors iar in țig ; și de atuncea staū in căsuța cu două odăiți din Broscarie. Aū trecut șapte ani și nici-un spor n'a intrat in gospodărie. Săraci aū rămas ; doi băeți mari aū fugit la America, îndată ce-aū tras sortii ; ceilalți doi creșteaū, slab și năcăjiți, ucenicî la un tînichigiū și se gîndeaū și ei, in odihna Simbetei, citeodată, se gîndeu și visaū la țara

aceaia îndepărtată, la pământul făgăduinții, unde banul se câștigă ușor și unde te poți îmbogăți.

Hafia era fată mare, cu ochi verzi, plină de lumină; în mahalaua aceasta avea câteva prietene de neam străin, și trăia bine cu dinsele; din vreme în vreme își aducea aminte de vinerile și de suterințele dedemult ale fetei lui Avramovici și cădea pe gânduri... O mișcău deseori amintirile acestea din vremea când cu toții trăiau mai bine. — O clipă însemnată în viața ei era și plecarea fraților mai mari cu pribegii. Ii număraseră: patruzeci și cinci de tineri porneau pe jos spre pământuri străine, spre Hamburgul de unde se întinde oceanul nemărginit. Erau gătiți de drum, cu tot calabalicul în spate, și colindați mahalalele neamului, cîntind cu durere, luîndu-și pentru totdeauna rămas bun dela pământul pe care se născuseră. Ați cîntat și la casa rabinului, și rabinul nu s'a arătat; și au pornit mai departe, întovărășiți de o mare mulțime; și pe lângă cimitir le-au scăzut glasurile, și cotînd drumul cel mare abia se auzeau ca o adiere mihoită cîntările lor, — și 'n curînd au murit sunetele; pe cînd plîngeau mamele și surorile. Iar Hafia nu plîngea. Ea se gîndea că frații ei se vor întoarce; că ea niciodată n'ar pleca în țări străine, niciodată, pentru nimic în lume, acum, în vîrstă cînd dorurile încep a crește și dragostele a tremura și 'n sufletele celor mai umiliți...

Acuma Hafia era o fată nălțuță 'n boii; și 'n plimbările de Vineri-seara, cu celelalte fete, se avîntase chiar și până la grădina publică, și până 'n ulițele rominești, unde era liniște, răcoare, și livezile risipeau adieri parfumate. La vîrsta ei găsea puțină plăcere numai în aceste clipe de răgaz; iar în ceasurile cînd sta acasă lucrînd la o cusătură ori la un călțun, icoanele văzute i se deșteptau în lumina umedă a ochilor. Viața care fierbea în juru-i, săracă și necăjită, figurile palide și flămînde, săptămînilor și lunile de răbdare, toate, fără ca să-și deie seamă, cîteodată o făceau să rivnească la altă viață, să invidieze soarta altor femei din alt neam, mai libere, mai respectate și mai scutite de griji.

Astfel intra în sufletul ei mai multe năcazuri decît bucurii; și astfel trăia în mijlocul neamului ei. Bătea drumul părinților, până la școală, până la feredeu; până la săracele croitorii și magazii din apropiere; trecea printre pruncii nenumărați cari umpleau ulițele; ieșea și intra între femeile care se purtau domol de colo colo, vorbeau moale și trăgănat, se certați ori se tinguiați fără intrerupere. Plîngea pentru o rochie, pentru o bluză, pentru o păreche de botine, se certa cu maică-sa Rifca și amîndouă porneau tinguirii nesfîrșite cînd Leiba Sanis intra în casă, tăcut, bocănînd rar cu cizmele-i uriașe. La anul nou, la Hamăn, la sărbătorile de toamnă, se veselea cu tot tineretul din jurul ei. Erau uitate năcazurile; glumele, piciliturile, cîntecele, chefurile aveau o putere neobișnuită; petreceau ca într'o înfrigurare, cu grabă, cu teama ascunsă că toate se vor sfîrși prea curînd.

Uneori cădea pe gânduri, cu inima grea. Dela școala statului se întorceau alungați și bătuti cu pietre copiii Ovreilor. Veneau în goană, speriați; se opreau și se întorceau în loc înjurând; apoi se răspindeau prin casele scunde, cu lacrimi și tânguiri. Și femeile și bătrânii se adunau, vorbeau despre întâmplare, blăstămau pe străini, pe *goi*, și-și aminteau de toate chinurile din urmă, de cele pe care le apucaseră și de cele pe care uneori seara, la focurile iernii, cărturarii le murmurau depe cărți, cu glasuri trăgănate: istorii triste din pribegii fără sfârșit.—I se impetrea și ei inima și nu i se părea nefiresc că, din întunericul și tristețea vieții lor, copiii neamului fiind ies la lumină, privesc pieziș în juru-le și scuipe cu un blestem murmurat spre biserica creștinului. În clipele acelea i se părea departe tare de la ea până la altă lume, de la ea și până la puținii străini curați și veseli ai mahalalei. I se părea departe. Căci ei treceau nepăsători privind în altă parte, fără griji. Și ea avea într-o clipă o privire de ură spre ei, iar alte ori, în colțul ei de fe-reastră, avea o strângere de inimă.

II.

Intr'o vreme, primăvara, Haia a prins a umbla prin casa părinților ei cu o deosebită bucurie. În fiecare ceas își lua din ochița mare a sobei călțunul început și da fuga în uliță.

Rifca, maică-sa, își ridica ochii negri, fără să-și clirtească trupul gras din locul ei, din cerdacul dărăpănat. Intreba cu voce ostenită:

«Haie, unde te duci, Haie?»

— Mă duc pînă la Tudorița! striga repede fata și apuca la vale, pe cărarea zbicită.

Tudorița era fata picherului Ion Rusu, un om cărunt, negru la obraz, fornăit și lăudăros. Acest Ion Rusu, cu un cortel mare de doc, cu straietele-î ponosite, cu o pălărie cenușie de plislă în cap, bătea drumuri lungi, de la canton la canton, de la crîșmă la crîșmă,—și-și lăsa gospodăria în plata Domnului. Nevasta de multă vreme-î murise; umblase cu trei copii din mahala în mahala, prin case cu chirie. Pe doi copii îi pusese în pămînt, morți de anghină; iar fata cea mai mare, Tudorița, deodată se prefăcuse într'o domnișoară bălaie și voinică.

«Mină, poimînă o mărit! grăia pe nas, cu mîndrie, Ion Rusu. Zestre n'am,—dar chiar să am avere, n'ași da zestre fetei mele... Cui îi place, așa s'o ieie!...» Și pleca, mîndru, cu cortelu-î uriaș și cu pălăria-î cenușie.

Ca totdeauna și aicea în Broscărie, decînd se mutase, fata mai mult singură stătea acasă. Cosea o bluză pentru nevasta unui funcționar din cînd în cînd, făcea cite-o leacă de horbotă, și isbutea să-și cumpere o panglică nouă, o bluză, ori o pălărie de paie.

Ion Rusu zicea:

«Eü, pe Tudorița mea, o port modest... Nu-mi place luxul... Chiar să am avere, tot așa ași purta-o...»

Și el colinda pe drumurile lui iar fata se năcăjea singură să se îmbrace. Singură își plivea și-și prășea o grădinuță de zarzavat din dosul casei, și hrănea vre-o cinsprezece găini care-î dădeaü ouă. Avea o odăiță curățică, cu lăvicere de petici colorate pe jos, cu «tablouri» pe păreți,—Otelo intinzind un braț spre depărtări și povestind Desdemonei isprăvile lui, Romeo sărutind pe Julieta, și altele.

Haia intra și se așeza pe un scăunaș în dreptul ferestrelor deschise, pe care infloreau flori în oale de lut. Tudorița, așezată în fundul unui divan, o privea zimbînd; și amîndouă tăceaü o vreme, apoi începeau să vorbească.

«De unde ai mată așa de frumoase portrete? a întrebat într'un rînd fata lui Sanis.

— Le-am cumpărat dela iarmaroc, răspuse Tudorița. Tablourile acestea aü și povești... Eü le-am citit acü doi ani... Aici arată cum istorisește Maurul, Desdemonei, vitejiile lui... Pe urmă ei s'aü iubit și aü fugit amîndoi departe... Iar la urmă, el a omorit-o...

— De ce-a omorit-o?

— A omorit-o pentrucă o temeaa... A pirit-o un om ticălos... Ș'atuncea Maurul a omorit-o... Scrie foarte frumos...

— Da' era vinovată?...

— Nu, nu era vinovată...» răspuse zimbînd Tudorița.

Iar Haia se uita cu luare-aminte pe păreți, gînditoare, turburată.

«Dar dincolo, ce arată?

— Acolo-i Romeo și Julieta... amantii nenorociți... Și cartea asta o am... Spune cum erau dușmane familiile lor, și cum ei s'aü văzut și s'aü iubit... Amîndoi erau frumoși... Și pe urmă n'aü avut noroc, și amîndoi aü murit... Eü cînd am cetit, plîngeam...»

Haia tăcea, mișcată. Deodată întrebă:

«Domnișoară Tudorița, vrei să-mi citești și mie?...

— Ce să-ți citesc?

— Cărțile de care spuî... Eü îți fac ce vreaü... Viü să-ți arăt cum să te piepteni ca mine, cu valuri, ca să nu se mai strice pieptănătura, îți ajut la horbotă, la bluză... Dacă-i așa de frumos, tare te rog să-mi citești și mie...»

Citirea aceasta a început s'o facă Tudorița în zilele lui Mai, cînd și în îngrămădirea aceia de case ajungeau mirezmele pămîntului umed. Soarele avea o lumină deosebită și intra și pe ușă și pe ferestre în odăița strîmtă în care Romîncea cetea rar, monoton, și fata lui Sanis asculta neclintită, mișcîndu-și numai minile deasupra lucrului pe care-l avea pe brațe. Din cînd în cînd se oprea și ținea asupra cărții pe care o ținea Tudorița doi ochi arzători, pe care îndată și-i pleca, umeziți, și-i ștergea încet, pe furiș, cu dosul palmei.

«Tare-î frumos!» zicea ea la urmă, în amurg; și pleca cu părere de rău spre casă. Multă vreme, înainte de a adormi, prin cap îi vijiau vorbe și-î tremura în ochii închiși icoane nelămurite.

Tudorița era singură în partea aceia de târg, și zilele-î trecea mai ușor cu fata lui Sanis. Vorbeau despre întâmplările târgului și mai ales despre ale mahalalei: despre o lehză, despre o moarte, despre o bătaie. Simbătă, Haia venea gătită și veselă, după o mincare bună, la care nici vinul nu lipsise. Ieșeau pe o rohatcă, se plimau până sub dealul Ulmilor, și se întorceau cu un buchet de flori, vesele și ațitate. Tineri palizi, stângaci în hainele lor nouă, treceau pe lângă dinsele murmurând frinturi de cîntece; și Haia, alătura cu Tudorița, nici nu se uita la ei.

Apoi prietinia între cele două fete se strinse și mai tare. Intr'un rînd, în amurg, Haia intrind fuga în casa picherului, se opri uimită în prag. Indarătul oalelor de flori, la fereastră, Tudorița sta de vorbă c'un băiat nalt, negricios, c'o umbră de musteață de-asupra buzelor.—Stătu la îndoială. Dar Tudorița începu să ridă:

«Intră, Haie, intră, nu te teme, că nu te mincă...»

Ea intră și se așeză pe o margine de divan, tăcută și mirată. Prietina ei spunea ceva tainic, cu mult foc, băiatului; iar el o asculta cînd c'un zîmbet, cînd c'o încruntare de sprincene; și din vreme în vreme își oprea ochii ca de păcură asupra Ovrei-cei. Haia își pleca genele, privea în pămînt; apoi iar cerca să vadă obrazul celui din fața ei, și ridica pleoapele cu sfială.

Tudorița se ridică și-și petrecu prietinel pe din dos, până în hudiță; apoi îndată se întoarse rizînd, vorbind:

«Ce stai, dragă, așa? Până acū nu l-ai văzut niciodată?

— Nu, nu-l cunosc... Cum îl cheamă?

— Ștefan Bucșan...

— Aista-î Ștefan Bucșan, băiatul lui Vartolomei? Eu l-am cunoscut, cînd învăța la școală... Băieții noștri se temeau tare de el... Îi alunga până 'n ulița noastră... Pe urmă s'a dus de aici... Acū nu-l mai cunoaștem... El e?...

— Da, el e...» răspunse rizînd Tudorița. Și așezîndu-se alătura, pe divan, deodată își schimbă glasul și începu să spue o taină mare.

Vartolomei tatăl lui Ștefan era un vîntură-țară și a colindat multe târguri și sate, ba ca notar, ba ca vechil, până ce, la urmă, căzînd tot mai tare în patima beției, a ajuns să nu-l mai primească nimeni; și s'a întors iar în târg aici... Cu un singur băiat a rămas, cu Ștefan, și pe acesta l-a bătut, l-a horopsit, ca un tiran; l-a purtat desculț și flămînd; și el umbla din crîsmă în crîsmă... Și după aceia a murit. Iar băiatul a mai răsuflet, s'a dezgheat, și pentrucă n'avea mai mult de patru clase primare a intrat practicant la judecătorie. «Da-î un băet frumos... șoptea Tudorița; și deștept... și nu se teme de nimeni... Totdea-

una are parale in buzunar... Și umblă bine îmbrăcat... Toate fețele se uită după dînsul... Dar el nu se uită la nimeni...»

Fata lui Sanis asculta cum se înmăldie în inserarea caldă glasul Tudoriței, — apoi, după ce fata picherului tăcu, ea ridică ochii, o privi drept și parcă îi ceru mărturisirea :

«Nu se uită la nimeni?...»

Tudorița se apropie până la urechea ei. Incepu a vorbi cu foc :

«Haie! să nu spui la nimeni... Auzi? Numai tu să știi... Mie mi-î drag Ștefan... Vine la mine sara; și tata nu știe... Numai ție îți spun, căci tu îmi ești prietină... Să vezi cum îmi spune că i-s dragă, ș'are să mă ieie... Ție nu ți-a fost drag nimeni?...»

— Nu! șopti Haia, — și dintr'odată simți o mîhnire mare în suflet.

Amîndouă tăcură o vreme. Odaia se întuneca pe nesimțite.

«Cînd are să mai vie să te vadă? șopti domol fata lui Sanis.

— Nu știu, poate mine-sară...»

Maî vorbiră un timp, cu greii, despre altceva, apoi Haia se sculă să se ducă acasă. Tudorița o apucă de mîna :

«Da'să nu spui la nimeni. Auzi?...»

— Nu. Nu te teme. Nu spun la nimeni...»

S'acasă, pe cînd tată-său slab, cu pielea obrazului roșie și tăbăcită, sta tăcut în colțul obișnuit, lingă sobă, pe cînd Rifca scărmana pene de gîscă în mijlocul casei, — Haia se gîndea la descoperirea pe care o făcuse. Cînta să-și aducă aminte de înfățișarea lui Ștefan Bucșan, de șaptele Tudoriții, de mărturisirea primită, — și se gîndea, tot așa de turburată ca și'n vremea cînd prietina ei îi cetea istoriile cele jalnice de dragoste. «Trebuie să fie fericită Tudorița...» se gîndea ea închizînd ochii pe jumătate.

«Ce dai așa din cap?» întrebă deodată Sanis, cu glas gros.

Fata tresări, speriată.

«Ce ai cu fata? strigă dela locul ei, Rifca. Poate se gîndește la ceva...»

— Cum se gîndește? Trebuie să facă treabă... Eă cum muncesc toată ziua de dimineață până în sară? Și de cu noapte mă scol, ca să mă duc să jupec vitele la tăetor... Nicî pe haham nu-l așteaptă cum mă așteaptă pe mine... Trebuie să muncească. Gîndurile ei, ce folos mi-aduc mie?...»

Mama și fata îi priveau uimite. De mulți ani nu rostise Leiba Sanis atitea cuvinte. El știa atita : cînd se înturna acasă dela abator, scotea de prin buzunări și de prin turelci bucăți de carne și le arunca pe leasa care aștepta sub tingirile de aramă, — pe urmă tropăia cu cizmele-î pline de sînge, se așeza la locul lui și nu zicea nimic, până ce nu-l chema nevastă-sa la mîncare. Atunci își indesa în cap palaria spartă și începea să înghită cu lăcomie. Apoi își ștergea cu dosul mînilor mustățile

roșii, zbirlite, — se invirtea de două ori prin colțuri căutînd ceva și negăsînd nimic, — își răsucea o țigară cit degetul, ieșea cu pași rari, și se ducea să-și bea litra de vin în colț la crîșma lui Zeilic Ornștain, poreclit Făluță Lapedulce.

«Ce ai în ia-sară? zice Rifca prelung, privindu-l cu mirare.

— Cineva mi-a făgăduit un mire pentru Haia... grăi Sanis ridicîndu-și privirile șterse.

— Un mire pentru Haia?... strigă femeia uimită. Și cine ți-a făgăduit un mire pentru Haia?

— Hahamul, pe cînd își ștergea cuțitul de sînge...»

Rifca întorsese fața spre Sanis, dar se uita în altă parte, căzută deodată pe gînduri.

Glasul Haiei porni deodată:

«Mie nu-mi trebuie nuntă încă... Logodnicul meu a murit... Nici măcar nu l-am cunoscut... ș'a murit!»

Părinții nu răspunseră. Cea ce ar putea spune fata n'avea nici-o însemnătate pentru ei.

Rifca întrebă offînd:

«Și cine-i mirele acela? Știe hahamul că dăm zestre numai cînci sute de lei?

— Știe. Dar el mi-a spus numai așa: Am un mire pentru fata ta...

— Și nu l-ai întrebat de nume?

— Nu l-am întrebat...

— Leiba! tu totdeauna faci așa!...» strigă cu nemulțămire nevasta. — Iar jupitorul își aduse aminte că mîncase o jumătate de scrumbie cu ceapă; și 'ndată începu să se invirtă căutînd ceva; apoi își răsuci țigara și ieși tropăind ca să se ducă la ștertul lui de vin.

După ce plecă el, fata începu să se frămînte în locul ei.

«Mie încă nu-mi trebuie nuntă! zise ea, întunecată.

— Haie! strigă maică-sa holbind ochii. Ți-a spus ție cineva ceva? Ce treabă ai tu? Ce te privește pe tine?... Mai bine vină aici și scarmăna și tu pene de gîscă... Leiba-i mînios. Dacă nu tacî din gură, are să te dea cu capul de pîrete. Tu mai bine să tacî din gură!...»

Haiei nu-i era frică de părinții ei; ar fi putut să strige și să plîngă. Dar mai bine tăcu. Avea ea o turburare în suflet și stăpînea o taină: și iarăși începu să se gîndească, alegînd în neștire lingă maică-sa fulgii ușori, ca de zăpadă.

Adoua-zi o neliniște ciudată o cerca din vreme în vreme. N'avea astîmpăr. Lăsa lucrul și cădea pe gînduri, ieșea în uliță, privea la deal și la vale, pe urmă intra în casă și iar se suia pe divan.

«Ce ai tu, Haie? o întrebă maică-sa. Ce te frămîntă așa?

— N'am nimic...» răspundea fata întunecată.

Pe după toacă, se cercetă innaintea oglinzii, își mîngîie cu mina, ușor, părul în unde, își legă la gît o panglică roșie, și ieși grăbită. Intră la Tudorița, găfîind.

«Ce este? ce-ai fugit așa?»

— Imi era dor să te văd!...» zise repede Haia. Apoi se așeză lângă fereastră. Așteptă o clipă; se întoarse după aceea repede spre Tudorița.

«Astăzi a fost pe-aici?»

— Cine?...»

Fata lui Sanis nu răspunse. O roșată ușoară îi năvăli în obraji.

«Cine? întrebă adoua oară Tudorița. Ștefan? N'a fost. Poate să vie mai pe urmă...»

Haia se alătură de prietina ei. Rosti cu glas moale.

«Tare te rog, spune-mi și mie...»

— Ce să-ți spun?...»

— Spune-mi ce vorbești cu dînsul... Cum te dezmiardă?...»

Spune-mi tot... tot...»

Tudorița ridea. Haia îi luase o mînă și i-o mîngia.

«Tare te rog să-mi spui...»

— Ce să-ți spun, dragă? N'am ce să-ți spun... Ți-am spus tot, că mi-î drag... că ne vedem cîteodată, că tata nu știe nimic... Altceva ce să-ți mai spun?...»

Totuși, în fîrturi de fraze, începu să-i facă iarăși mărturisiri: de cînd îl cunoaște pe Ștefan Bucșan, cum s'au întîlnit întîiu, care a fost cea dintîiu vorbă a lui, cum a zîmbit el și ea a înțeles iubirea lui;—și Haia asculta cu ochii pe jumătate închiși, strecurînd printre gene o lumină de dorinți deșteptate, ori de păreri de rău. Iarăși creștea amurgul, și ele de mult tăceau, așteptînd parcă ceva. Fiecare se gîndea, cu privirile ațintite.

Ovreica se ridică în picioare și ieși încet. Dar nu intră acasă. Începu să se plimbe lin pe ulița îngustă, apoi pe hudîța umedă, prin umbra zăplazurilor și a zidurilor. Din cînd în cînd trecea pe lângă ea, prin umbră, cite-un locuitor tăcut al mahalalei. Nici n'o băga în seamă; își căta de drum. Ea se oprea, asculta răsunetul înnăbușit al pașilor, apoi pornea iarăși. Un vînt cald cu mirosuri de pe bălțile stătute dela răscruce sufla în răstimpuri; noaptea era fără lună, și stelele erau așa de multe, ca boabe nenumărate de aur și ca o nesfîrșită pleavă a boabelor, risipită în toată întinderea albastră a văzduhului.

Lumină ardeau în casele scunde, dar glasurile erau ogoiate pretutîndeni. Fata cerca să înțeleagă jocul umbrelor prin ferestrele aburite; zărea un profil de bătrînă cu nasul coroiat, ori un moșneag neclintit cu barba răscolită în jurul buzelor.—Deodată tresări. Cineva se apropiase repede de dînsa, ocolînd colțul hudîței, o privise plecîndu-se, apoi trecuse mai departe.

«El e...» se gîndi ea, și încremeni în loc. Îi bătea inima. Ascultă pașii cum se depărtează, apoi porni și ea după ei, se lăsa la vale, spre casa lui Ion Rusu. Se opri în drum întîiu. Ferestrele erau luminate, perdelele lăsate. Se apropiă de cerdac.

cercă să strecoare o privire prin vre-o crăpătură, pe la colțurile geamurilor. Apoi ocoli casa și se apropiă de părete. Cercă să tragă cu urechea. N'auzi nimic. Se întoarse iar în drum, stătu o vreme în cumpănă,—după aceia porni încet, cu părere de rău parcă, spre casă. Dar nu intră. Se lăsă încet pe prag,—ca să n'o audă cei din casă, își lăsă fruntea pe genunchi, închise ochii și începu să se gindească. Din vreme în vreme ridica fruntea; aștepta parcă să treacă cineva. Dar tăcerea uliței se prelungea. Se strecură într'un tîrziu în casă. Frații mai mici veniseră de la lucru și dormeau; Sanis încă nu-și părăsise pe prietinel său din colț, iar maică-sa tot cu penele se năcăjea în mijlocul odăii, clipocind de somn.

O întrebă cu glas obosit :

«Unde-ai fost Haie? Da' ce? azi e zi de sărbătoare?...»

Haia nu răspunse, începu să se dezbrace încet; apoi se ghemui într'un colț.

III.

Ștefan Bucșan, băiatul vestitului Vartolomei, avea în ochii lui negri grămădite parcă focuri de patimi. Cu greutate mare, ca într'o cușcă, își făcea munca de practicant la judecătoria țirgului. Privea pieziș spre țărani cari intrau sfoși în grefă, lăsindu-și căciula lângă ușă; privea în dreapta și 'n stînga la tovarășii de masă, apoi își țintea ochii asupra grefierului, care se răsturna pe speteza scaunului cu minile în buzunări, cu țigara în gură, și întreba de sus, cu nepăsare :

«Ce vreți, bade?...»

Omul începea o tînguire incleită, și «băeții» își puneau penele după urechi și ascultați. Apoi începeau dăscăliurile grefierului, cite timbre trebuiesc, cită muncă este de făcut; omul se scarpina în cap, iar Bucșan sta cu ochii la pîndă.

«Pentru scris, iaca, înțelege-te cu dumnealui...» rostea domnul Ionescu arătînd cu degetul.

Și Ștefan sărea de la locul lui, ieșea cu omul în sală, îl grămădea într'un colț și prindea să-l descînte și să-l cerceteze. Il făcea să-și scoată punga,—rupea gologan după gologan, supărîndu-se, rizînd, vorbindu-i de domnul grefier și de domnul judecător. Și omul rămînea amețit, se scarpina în cap, își căuta căciula, iar Bucșan strecura gologanii în buzunar și se întorcea în virful degetelor la locul lui. Toată grija, toată luarea-aminte erau îndreptate asupra ușii. Cum zăreau cu toții sumanul ori cojocul, își încetau scrisul, și Bucșan scotea un oftat de ușurare și de nădejde,—cînd era rîndul lui «să dea asaltul». Căci tot meșteșugul era să știi cum să aduci vorba, unde să vorbești de judecător, unde de grefier, cum să faci pe om să scoată punga, cum să te ridici în virful degetelor și să-ți cufunzi privirea spre francii și spre gologanii cu amar adunați, cum să știi să scoți pară după pară... Era o luptă în adevăr, pe care Ștefan Bucșan

știa s'o ducă totdeauna la bun sfârșit cu grabă și cu cruzime. Acolo în grefă își făcuse tinărul toată învățătura innaltă a vieții. Acolo învățase să rabde o privire de batjocură dela unul mai tare decit el, să strecoare o vorbă ascuțită ș'o privire de ură spre cel umilit. Și ieșind spre seară, își punea puțin pe-o ureche pălăria rotundă, își aprindea o țigară și se îndrepta spre cafenea. Acolo, după obiceiul tovarășilor, juca un *domino*, o *spaniolă*, citea o gazetă,—și cind nu se ducea undeva la o crismă, se îndrepta spre mahalalele lui iubite,—căci un tinăr ca el totdeauna trebuia să aibă o dragoste. Dar în viața aceasta în care se ridicase cu asprime și prin care din greu răzbătea, el nu știa să umble decit pentru puținele și săracele lui plăceri: o beție cu prietini, un rind de straie nouă... Iar vorbele schimbate îndelung la un colț de porțiță, în fundul unei grădini,—le rostea tot pentru plăcerile lui visate cu cutremur în ceasurile-i goale și singuratiche.

Cu gindul ațintit numai asupra unei plăceri se strecura totdeauna repede, cu ochii lui mari și negri lucind prin fumul înserării, spre căsuța joasă, cu flori în ferestre, unde îl aștepta Tudorița lui Rusu. Intra încet, cu zimbetu-i plin de lumină; nu spunea o vorbă; închidea repede ușa în urma lui și nările-i tremurau și închidea ochii cind fata, întinzind spre el minile, se alătura, i se lăsa pe piept și-l întreba de ce-a întârziat.

«Am stat tirziu la cancelarie... șoptea el, lăsându-se pe marginea patului. Pe urmă m'am mai plimbat cu prietini...»

— De ce te duci la cafenea?... întreba fata privindul cu teamă.

El răspundea îndată ațintindu-și asupra ei ochii mari, negri:

«N'am fost la cafenea... Ce să fac acolo?... Indată ce am scăpat de ei—am așteptat oleacă să se facă sară, și întins la tine am venit...»

— Nu te-a văzut nimeni?...

— Nu m'a văzut...»

Tudorița îl mingiia încet cu mina stingă pe obrajii brunii, fără strălucire.

«Uite ce obraz moale ai, zicea ea. Parcă-s niște obraji de fată... De ce te uiți așa la mine?...»

Și el ridea arătându-și dinții albi și ascuțiți, și se pleca domol spre ea, cu o sărutare pătimașă.

Tudorița lui Rusu, orfană de mamă, crescuse singură prin străini, fără dragostea tatălui, fără dragostea nimănu. Singură cum se pricepea și cum încet-încet învățase, ducea cu amar, cu ceia ce mai răminea din puțina leafă a picherului, casa. Răbdase de foame și de frig, plinsese pe la porțile străinilor,—și abia acum, după optsprezece ani împliniți, izbutea să o ducă mai lesne de azi pe mâni, cu împletituri și cusuturi, c'o leacă de gospodărie orinduită. Și abia acum, după optsprezece ani împliniți, începu să fie mingiată de un vis de fericire. Căci de ani, trăind singuratică între femeile mahalalelor, rănită și batjocorită de

priviri, rar auzind o vorbă bună, de ani se mingia gîndindu-se că vor veni și pentru ea zile de fericire și de noroc. De ani se mingia nădăjduind.

Iar acumă deodată intrase în împărăția visului. Ascultase cu sufletul plin, în tăcerea căsuței ei, vorbele incet strecurate, care-î pipăiau parcă urechile și intrau în mintea ei ca ademenitori, vorbele care-î pipăiau și urechile și gura, și-î învăluiau mintea.

«Mult n'avem s'așteptăm... zicea Bucșan, privind-o stăruitor cu ochii lui mari. Mi-a făgăduit domnu' grefier că are să vorbească cu judecătorul... Are să-l roage, are să-î spue... Grefierul ține la mine, Și dela April viitor mă innaintează copist... Și pe urmă puțin ne pasă...»

Și rămînea singură după îmbrățișările lui Ștefan, visînd la o căsuță în marginea tîrgului, la o grădină, și la gospodăria curată în care va munci ca o roabă, căci a ei va fi. Și cu amar se gindea apoi că aceasta va fi singura ei răzbunare împotriva fetelor care i-au batjocorit sărăcia cu privirea și cu vorba,—cînd va fi și ea în rînd cu lumea, cu copilul ei, cu toate ale ei, fără grija nimănuî, inchizîndu-se în puțînul ei și căutînd să fie fericită cu cit de puțin!

Își amintea de copilul ei,—și i se strîngea deodată inima, în visurile-î de noroc. O indoială totuși răzbătea. De-aceia încă n'a spus lui tatu-său, căci cine știe... cine știe... Pruncul crește incet-incet în sinul ei, și-î bine întăiu să fie pe deplin incredințată de innaintarea lui Ștefan, și pe urmă să spue picherului: «Da, am greșit, dar în luna lui Maiu facem nunta...» Dar întăiu trebuie să aibă făgăduială în toată puterea cuvîntului. Altfel, dacă ar spune un cuvînt, Ion Rusu și-ar lepăda cortelul și pălăria și ar începe să urle căutînd undeva un par ca să-î rupă spinarea.

Își făcea visuri în singurătatea căsuței ei și aștepta. Iar Ion Rusu venea din cînd în cînd, prăfuit și negru la obraz, ars de soare și de vînturi, umbla prin casă împiedicîndu-se de lăvicere și întrebînd rar, pe nas, cu gîndul aiurea:

«Ce mai faci tu, Tudoriță?..»

— Bine, tată... cu năcazurile...

Ei, lasă. Tudoriță, lasă... Iaca, ține... cițiva lei... mi-au mai rămas... Caută și fă economie...»

Pe urmă începea să rîdă, pe cînd fata îi puneă un ștergar curat pe masă.

«Tot imi spune unul și altul: de ce nu-ți măriți, *cucoane* Ioane, fata?... Și eū de colō: Apoi fata mea... hapoi fata mea... Eū fetiī mele nu-ī dau zestre... Cui îi place, așa s'o ieie...»

— Cam greu tată...»

Picherul își sorbea incet păharul de vin și se întorcea holbat la dînsa:

«Ce-ai spus? zestre? parale? Da' ce? eū cu lux te-am învățat? Să nu-mi spuī fleacuri, că eū nu știū multe... Cui îi plă:

ce, așa să te ieie... Ai înțeles? Eu umblu prin ploii, eu umblu pe vreme rea, val de capul meu... și încă să-ți fac zestre?... Tu să fii cuminte, atita... Ti avea noroc, bine; nu, cum a vrea Dumnezeu, scurt!... Numai să nu fii proastă... Să nu cumva s'aud eu ceva, c'apoi atita și-i leacul...»

Ion Rusu mormăia multă vreme, pe nas, amenințând. Tudorița se știa străină de inima lui, de și el într'una striga: fata mea așa, fata mea pe dincolo; știa că el o singură dragoste are: pentru *considerația* ce i se cuvenea, și pentru vorba *cucoane*. De-aceia chiar ar fi fost în stare s'o calce în picioare «dacă ar afla ceva,» dacă ar afla că «fata lui l-a făcut de rușine...»

Alteva nu grăia acasă; stătea o zi, mult două, până ce-și dădea raportul, după aceia iar pleca din canton în canton, din crismă în crismă, și nu se întorcea câte-o săptămână, une-oră și mai mult.

Dar vorbe despre dragostea Tudoriței cu feciorul lui Vartolomei începură să răzbată în mahala. În fundul uliței, sub salcîmii cei bătrîni, sub singurii copaci din partea locului, la casele aprozilor, citeva cumetre se strîngeau în fiecare seară și stăteau la pîndă. Așteptau până ce se întuneca de-al binelea, și vorbeau despre una, despre alta, apoi își aduceau aminte de «fata ceia a lui Rusu.» Iar Ovreicele din preajmă își tîrîiau papucii pe talpă prin pulberea drumului până la ele, se alăturau de zăplazuri, și începeau toate odată să spue. Mai ales Reiza, care ținea dughenița, și era în orice clipă a zilei în prag, știa o mulțime de lucruri, și grăia dînd din mîni și trăgînd în fiecare clipă vînt în foile pieptului.

«Eu n'am știut... De unde să știu?... eu imi caut de treburile mele... de sărăcia mea... Bărbatu-meu cu gaz toată ziua, eu cu dughenița... Da' pe urmă mi-a spus cineva... Reiză, zice, eu știu un secret... Reiză, zice, fata picherului trăește cu Ștefan a lui Vartolomei... Și m'am pus eu sara la pîndă și m'am uitat și n'am văzut nimica... Unde-i feciorul lui Vartolomei? zic. Reiză, zice, uită-te bine... Uită-te bine, Reiză... vine pe dincolo, pe hudiță, și intră pe din dos... Și m'am uitat pe hudiță, și așa a fost, l-am văzut cum vine pe hudiță, și intră pe dindos...»

Și Reiza dădea repede din cap, cu tufele de păr fluturînd pe dinaintea ochilor, și arata cum a văzut ea, cum s'a uitat în toate serile, și dădea amănunte cumetrelor, care ascultau cu ochi lucitori, în serile acelea calde de vară. Apoi Reiza, naltă, uscată, numai pielea și ciolanele, își întorcea spre maghernița ei obrazul prelung și uscat, și pornea, clămpănindu-și papucii; iar celelalte vecine ale ei o urmau, vorbind trăgănat, cu pruncii adormiți la sin.

Vestea se răspindise și 'n alte mahalale, în zilele cînd feciorul cel mic al feredeanului, cu șapca lui zoioasă și cu redingota flenduri, umbla pe ulițele strîmte sunînd dintr'o talangă. În zilele acelea bolovanii din cuptorul feredeuului erau încălziiți și fe-

meile se grămădeau spre casa uriașă, cu pereții totdeauna umezi, și în lăuntru, pe treptele de stejar, în aburul năbușitor, bătându-se peste trupurile mari cu măturile de frunze de stejar, puneau la cale și deosebitele întimplări din îngrămădirea aceia a tirgului.

Tudorița își dădu îndată samă că în jurul ei se petrece ceva neobișnuit și «se vorbește». Cind ieșea cu lucrul în cerdac, după ce se așeza pe scăunașul ei, vedea că se întind capete curioase spre ea de pe la colțurile caselor, prin ferestrele deschise. Cind trecea peste drum, la dughenița Reizei, ca să cumpere ceva, privirile ascuțite ale Ovreiceii, de și erau însoțite de ris și vorbe multe, parcă o cercetau, parcă o spionaau până în toate cutele îmbrăcăminteii. Și toate vecinele încete, cind ieșeau ca să-șiculeagă de prin pulbere ori din marginea băltoagelor, odraslele tîritoare, aveau și'n spre dînsa o privire de înfeles, o privire ascuțită care deștepta parcă o clipă obrazurile oflitate.

Haia lui Sanis venea acuma mai rar în odăița curată, în care ascultase povestirile triste de dragoste. Și cind venea, avea o însuflețire ciudată, aducind vești de prin alte părți ale tirgului, despre greșala unei fete, despre despărțenia unei cucoane. Vorbea cu amănunte, se interesa de intrigile de dragoste cu sete, parcă o viață nouă și chinuită se deșteptase întrînsa.

Vorbi de cîteva ori, cu teamă însă, și despre Ștefan Bucșan.

«Am aflat și despre domnu' Bucșan ceva...»

— Ce-ai aflat ?

— Am aflat că aciu un an fata lui Gavrilaş îi scria bilete de dragoste...

— Bine, putea să-î scrie...»

Și Haia rîdea, cu ochii lucitori; apoi pleca, și Tudorița rămînea pe gînduri, cu inima rănită.

Intr'o seară, Ștefan îi spuse rîzînd :

«Cum îi zice feteii celeia pe care am văzut-o aici într'o zi ?...»

— Aceia-i Haia lui Sanis... da' de ce mă 'ntrebî ?

— Așa... Tot o văd sara pe uliță, cind trec și vin la tine...

— O vezi pe uliță ? Și ce face ?

— Eū știu ce face ? răspunse Bucșan rîzînd. Parcă mă spi-onează... Am s'o întreb eū odată.

— Ba nu, Ștefane, să n'o întrebî... Las' că am să vorbesc eū cu dînsa...»

Tudorița avea de cîteva zile bănuelii. De ce nu mai este fata lui Sanis ca nainte vreme ? De ce a început să vorbească așa, înfrigurată, despre atitea ? De ce spionează ? De ce dă tot mai rar prin casa ei, și'n schimb, una-două, dă năvală ziua în maghernița roșie a Reizei ?

Incepū să pîndească dughenița din față. Căuta să înțeleagă ce se spune acolo, între cele cîteva rafturi sărace. De auzit nu auzea vorbele ; dar minile Reizei ș'ale Haiei se zbăteau, se încilcea, parcă erau purtate de un vînt năprasnic. Și li se alăturau capetele, și le luncau ochii în aceiași parte...

Intr'o zi Haia sosi gîfind, gîtită, cu părul luciu, mirosind ușor a gaz ca totdeauna. Era cu funtă roșie la gît și cu bluză nouă, trandafirie. Tudorița cosea la o bluză, cu luare-aminte,— și își ridică domol ochii spre prietina ei.

«De ce te-ai gîtit așa? zise ea încet.

— Așa, ca să fiu frumoasă... zise tare, rîzînd, Haia. Și se așază pe pat, alătura.

— Hm. Ți-i drag poate cineva...»

Fata lui Sanis simți două priviri, care dintr'odată aveau o lucire aprigă, și se înroși. Nu răspunse.

Tudorița se sculă încet. Apoi se așază într'un colț pe un scaun, cu un gemăt ușor. Era galbănă ca ceara, și-i ardeau ochii.

«Ce este? ce ai? întrebă Haia țintind-o.

— N'am nimic, dragă; mi-i rău... Mi-a venit așa, o amețeală...»

Fata lui Sanis tăcu iar și rămase privind cu luare-aminte, cu curiozitate, la fața bolnavei, pătată ușor în umerii obrajilor și pe frunte.

«Ce te uiți așa la mine?» zise deodată Tudorița, ridicîndu-se în picioare. În glas i se desteptase un fior de minie.

«Poate te superi?—întrebă Haia, arătîndu-și dinții.

— Haie! strigă deodată Tudorița, privind-o țintă. Tu nu-mi mai ești prietenă... Văd eu bine că nu-mi mai ești prietenă... Vii să mă spionezi... Pe urmă umbli cu poșta prin toată mahalaua... Stăi, stăi, nu vorbi, că te-am înțeles... Acu văd și din ochii tăi... Tu ai spus la toată lumea! Tu ai răspîndit vorba, ș'acu, toate femeile se uită la mine, mă pîdesc și mă cercețează... Să-ți fie rușine, Haie! Eu am avut credință în tine și tu te-ai purtat ca o mizerabilă. Așa prietenă mi-ai fost?...»

Fata lui Sanis privi întâiu în pămînt. Cercă pe urmă să zîmbească cu stînjnire, apoi își ridică hotărîtă fruntea, și întro ochii lucitori i se încreți o dungă ușoară.

«Și ce vrei dela mine?» strigă ea deodată.

Tudorița rămase încremenită.

«Cum ce vreau? Să te duci vreau, să nu te mai văd!... Crezi că eu nu știu de toate ale tale? Crezi că nu știu că ții calea lui Ștefan? De asta te gătești, ca să-ți ieși înaintea!...»

Simți o amețeală, o sfîrșire. Fata lui Sanis se ridicase, cu ochii plini de minie; voia să spue ceva și-i tremurau buzele. Apoi izbucni, șuerîndu-și cuvintele:

«Crezi c'are să te ieie? N'are să te ieie!... Ai să rămîi cu copilul tău în sărăcie... Da, poate mi-i drag mie,—ce nevoie ai?... Îi ies înaintea în toată seara, ce nevoie ai?...»

O fulgera cu privirile, și i se adîncea dunga de umbră de deasupra nasului. Tudorița simți în toate mădularele o putere cumplită; se repezi; apoi căzu sfîrșită la marginea patului. Haia se strecurase sprintenă pe ușă și fugea înfricoșată spre casă.

Dintr'odată, într'o izbucnire de citeva clipe, se sfîrșise prietina, ș'acuma nu-i mai părea rău nici de vorbele purtate la

Reiza și la salcîmii din fundul uliței; nici de pîndele ei din fiecare seară. Acù dintr'odată își simțea sufletul lămurit și înțelegea că de multă vreme nu mai avea nimic cu fata picherului. Ba, după vorbele Tudoriței, cașicum i s'ar fi luat o greutate de pe inimă, simți o zvicnire de sînge care-i bătea la tîmple și o orbea, cum sta încruntată, cu ochii ațintiți în colțul ei de divan. Simțea un tremur în toată ființa, o dorință întunecată a tuturor simțurilor,—simțea însăfîșit cu toată puterea că jubeste pe feciorul lui Vartolomei de mult, din seara cînd a trecut pe lingă ea, la colțul huditei.

De-o săptămînă în jurul ei, în casă, iar se vorbea despre logodnă. Sanis iar se avînta să rostească douăzeci de cuvinte; ea toată vremea tăcuse. Sufletul ei parcă aștepta izbucnirea. Ș'acuma era hotărîtă să se zbată, să se lupte; acuma începea să se simtă tare. Iar pînă ce va fi nevoie de zbatere și de luptă, trebuia să se închidă în sufletul ei, să nu-i știe nimeni taina; singură în întuneric să sufere, pînă ce se va bucura!—Sta întunecată în colțul ei de pat; nici pe jupitor nu-l vedea cum se mișcă bocănind și mormăie amintindu-și de ceia ce-i spusese hahamul; nici glasul trăgănat al maică-sa nu-l auzea; nu-i trebuia să audă nici să vadă! Voiă să fie singură.

Iar după două zile domnul Ion Rusu, picherul, se întorcea turburat de la treburile lui, de la cancelaria inginerului, cu cotelu-i uriaș și cu pălăria-i cenușie, pleoștită. Citea mergînd spre casă citeva vorbe șgîriate cu o peniță rea pe un petec de hîrtie; citea, și-și ștergea fruntea de sudoare cu basmaua-i mare, roșie, și nu-i venea a crede!—Un băiat de Ovreiî îi ieșise înaintea în capătul uliței și-i pusese în mînă hîrtia,—pe urmă se dusesese în treaba lui, la fugă, desculț și cu capul gol.

Domnul Rusu citea cam greu, abia putea citi, dar izbutise să înțeleagă:

«Domnu' picheri! află că domnișoara Tudorița trăește cu un funcționar și se întilnește cu dînsul cînd nu ești dumneata acasă... ș'acuma-i însărcinată...»

Domnu' picher citise pînă la sfîrșit hîrtia, și simțise că i se ridică în cap sîngele. Acuma, aproape de casă, iar o citea, o citea pînă la sfîrșit, frază încurcată după frază încurcată, și își ștergea de sudoare obrazul întunecat. Se uita în juru-i. Băiatul desculț și cu capul gol nu era nicăerî. De la ferestre îl priveau cum trece nevestele mahalalei. Zări și capul fetei lui Leiba Sanis, dar numai o clipă,—mai curînd doi ochi infocați și iscoditori... El se grăbea la vale spre casă, și se gîndea la rușinea pe care o va avea în fața tuturor cunoscuților, cînd se va afla că fata lui, fata lui cea crescută fără zestre, fără lux, fata lui cea harnică, l-a făcut de ris, i-a pătat onoarea lui! La altceva nu se gîndea decît la asta și-i venea ameteală.

«Adevărat să fie?...» Și privea spre hîrtia pe care o păstra boțită în mînă.

Pe nesimțite grăbea pașii, pe nesimțite îi creștea minia.

«Mă miram eu de ce-î ea așa de mihnită de-o bucată de vreme, de ce umblă așa în jurul meu... parcă vrea să-mi spue ceva...»

Tudorița nici mihnită nu se arătase umblînd pe lingă din-sul, nici nu voise să-î spue ceva; dar domnu' Ion Rusu tot mai multe dovezi de vinovăție găsea în cugetul lui de tată rușinat în fața lumii.

Cînd intră în casă, trînti ușa ș'o încuiă cu cheia. Puse cheia în buzunar; trînti pălăria pe un pat și cortelul pe altul, puse minile în șolduri și ridică o privire alburie, întăritată, spre Tudorița, care sta ghemuită într'un colț, în fundul patului.

«Ce ai? de ce gemi?»

— Mă doare capul... șopti fata. Și privindu-l, simți un fior prin inimă.

Domnul Rusu începu să rîdă cumplit.

«Te doare capul? Așa? te doare capul? Crezi că eu nu știu de urmările tale, madamo? Crezi că dacă eu umblu prin coclauri muncînd și asudînd, nu știu nimica? De ce te doare capul? Ce ai?...»

Fata privea țintă hirtia botită pe care tată-său o ținea în mîna stîngă.

«Ce hirtie e-aceia? zise ea deodată, ametită.

— Mă mai întrebî? strigă cu minie picherul. Mă întrebî ce hirtie? Să-ți spun ce hirtie? Dar tu pînă acuma mi-ai spus mie? Mi-ai spus de ticăloșiile tale? Mi-ai spus că-ți făceai de cap cu nu știu cine, pe cînd eu lipseam de acasă? Mă făceai de ris și de ocară! N'am să mai pot ieși în lume de răul tău!... Vină 'ncoace! Spune-mi ce-a fost!»

Tudorița se ridicase de la locul ei și se zvîrlise spre ușa ca să fugă.

«Unde te duci? urlă cu minie Ion Rusu. Stăi colea! Vină și-ți dă seamă!»

O apucă de mină și o azvirli la loc, în fundul divanului.

Fata slobozi un țipăt, apoi întoarse capul, cu privirile arzătoare:

«Ce vraî? ce să-ți spun? De ce să-ți spun? Ti-a fost vre-odată milă de mine? M'ai îngrijit? Mi-ai dat ce-mi trebuie? Ai căutat să mă gospodărești? Ce mi-ai făcut? M'ai lăsat așa să trăesc în lume ca o orfană!»

Se opri dintr'o dată, izbită; greutatea cumplită a pumnului îi zgudui oasele capului; ochii i se umplură de singe.

«Aista-î răspunsul tău, ticăloaso? Așa? Vra să zică-î adevărat? E adevărat?...»

Și cu ochii sperioși, crescuți pe fața întunecoasă, Ion Rusu se prăbuși asupra copilei. Începu să o trîntească cu capul de perete, odată, de două ori, de zece ori; apoi o izbea cu palma peste obraji și peste ochi urlînd. Fata dădu drumul la trei țipete prelungi, sfîșietoare, apoi amuți,—pe cînd singele îi năbuși

pe urechi și pe gură. Glasuri și tropote porniră dintr'odată pe afară, capete de femei se arătară la geamuri, cineva zgâlții clampa ușii.

Rusu întreba:

«Cine-i acela? Știe el de copil? Spune-mi cine-i?...»

Dar Tudorița nu putea răspunde. Gemea înfiorător și abia se zbătea.

«Domnu' picher! domn' picher! se auzeau glasuri afară. N'o omori, domnule Ioane!...»

— Ce este? răcni el întorcându-se cu minie. Ce vă boldiți pe ferești? Porniți și vă căutați de treabă...»

Se repezi la ușă și o deschise. Ieși în prag cu ochii încruntați. Izbucni iar.

«Da' ce-i aici? iarmaroc?...»

Femeile se trăgeau înapoi; Haia Sanis intră în maghernița roșie a Reizei; și de-acolo și ea, și Ovreica lungă și osoasă, pîn-deaș cotînd în fiecare clipă capetele și cercetînd casa de peste drum...

IV.

Seara, după o zi înăbușitoare, începu a bate un vînt răsunător, șuerînd prin podurile goale ale caselor, bubuînd în tablele acoperișurilor: parcă umbla cineva cu cizme grele pe de-asupra lor. Haia lui Sanis de cum căzuse amurgul și văzduhul prinsese a suna, sta toropită într'un ungher, grămădită în perinile de puf. Parcă nu vedea pe nimeni; ochii îi incremeniseră ațintiți cu dunga de umbră săpată între ei; din vreme în vreme un fior îi alerga prin trup și buzele ei pline și roșii aveau un tremur ușurel.

Maică-sa umbla prin casă după treabă; din cînd în cînd se oprea și o privea cu grijă.

«Ce ai tu, Haie? Spune, poate te doare ceva? poate-ți trebuie ceva...»

— Nu-mi trebuie nimic!... striga fata cu hotărîre. Să mă lăsați în pace...»

Și Rifca dădea din cap, ori strîngea din umeri și mormura singură prin colțuri:

«Numai dracu poate să știe... Așa fată cu toane și cu mof-turi încă n'am văzut...»

După ce se întunecă bine, fata se sculă și se găti repede la oglindă; apoi ieși, ca într'o izbire de vînt.

«Unde te duci, Haie?»

Dar fata nu răspundea. Se hotărîse. Cu pași iuți se îndreptă la vale, spre colțul hudiței. Apucă la dreapta, prin umbra de cărbune a zidurilor; se întoarse; apoi începu a umbla încet. În jurul ei zgomotele ciudate ale nopții tremurau pretutindeni; secerea lunii printre nouri alburii se purta ca împinsă de o apă năprasnică, undeva, spre asfințit. Haia se oprea de cîte

ori un om se arăta în capătul uliței, venind din inima târgului. Apoi iar începea să umble domol; pe cînd necunoscutul înainta încet și umbra îl urmărea pe părății caselor scunde, dispărînd în bolți și iar apărînd, ca un dușman nesimțit.

Fata umbla neliniștită; citeodată se scutura, ajunsă de răcoarea nopții; se indosea în unghiul unui zid, ieșea iar în lumina slabă. Deodată încrămeni locul. Cunoscută pe Ștefan Bucșan care venea domol la vale drept prin mijlocul uliței. Venea fluierînd încet un cîntec, și din cînd în cînd focul țigării pe care o ducea în răstimpuri la buze, îi arunca o lucire fugară pe obraji. Înainte de a ocoli colțul, în hudiță, zvirli țigara. Apoi se opri, plecîndu-și capul cercetător. Haia făcuse doi pași spre el.

«Cine-i? întrebă el cu glas înăbușit.

— Domnule Ștefan... Domnule Bucșan.. eu sînt... nu mă cunoști?... Haia Sanis!...

— Aha!... vorbi tînărul. Te cunosc... și începu a ride încet, cu prietinie.

La risul lui, fata simți cum îi tremură o căldură dulce în piept. Sopti prîpit:

«Nu ne vede nimeni? Ași vrea să-ți spun ceva... Dar nu trebuie să ne vadă, nici să ne audă nimeni...»

— Ce vrei să-mi spui?

— Indată... Hai puțin mai încoace... pe hudiță... pe aici nu trece nimeni... Domnu' Bucșan, nu te duce... tatăl ei s'a întors azi acasă... Domnu' Ion s'a înters acasă... Voiam să-ți spun numaidecît... Chiar de aceia te-am așteptat...

— Te-a trimes Tudorița?...

— Nu, nu m'a trimes Tudorița. Azi a venit domnu' Ion miniat... I-a arătat o scrisoare... Nu știu cine a făcut un denunț... Vai! șasa de cumplit a bătut-o, a lăsat-o mai mult moartă...

Și tot o întreba: cu cine, cu cine? A cui e copilul?... Ș'o bătea...

— Care copil? întrebă Bucșan întorcîndu-se spre Haia.

— Nu știi? ce? dumitale nu ți-a spus niciodată?

— Nu!

— Cine știe! poate acî e în primejdie... A bătut o tatu-său și o întreba... Dar ea n'a spus nimic...»

Bucșan își plecă capu 'n piept, turburat, și începu să se gîndească. Apoi se întoarse spre Haia și începu să se uite la ea cu luare-aminte:

«Acî ce să fac?» întrebă el încet.

Fata nu răspunse; numai îi luceau ochii prin umbră.

«Ce pot să fac? întrebă el iar. Nu pot să-i fac nimic... Eu încă n'am slujbă... Dela April era vorba să mă înainteze, dar de unde pot ști sigur că voi izbuti să fiu numit?... La asta nu m'am așteptat niciodată... Și niciodată nu m'am gîndit că va putea să afe tatu-său... De-acî nu mă mai pot duce pe la dînsa... Ce pot eu să fac? Nu pot să fac nimic.. Eu n'am cu ce s'o țin..»

Poate chiar să vie tată-său să-mi ceară socoteală, că nu pot face nimic... Nicî nu pot sta de vorbă cu el... Ea nu ți-a spus nimic? Ce face?...

— Nu știu ce face! șopti repede Haia. Nu mi-a spus nimic...»

Apoi se apropie cu taină de Bucșan:

«Eū nu mă mai duc pe-acolo... Eū, cu dinsa, m'am sfădit!...

— Atuncea de unde știți toate acestea?...

Ștefan se opri și se întoarse spre fată. Se opri și ea. Erau singuri, într'un colț depărtat de toloacă, în capătul mahalalei, impresurați de impletituri fantastice de spinii și buruene, supt pulberea nelămurită, fugară, schimbătoare, a lunii. Vîntul fugea slobod împrejurul lor, îi impresura în vârtejuri călduțe. — Ea îl privea deodată în față cu ochi arzători țintiți parcă cu două ace de argint. Și deodată prin pieptul lui Bucșan trecu o adiere, prin mintea lui o lumină de înțelegere, și începu să ridă incet, arătîndu-și dinții ascuțiți.

«De ce v'ați sfădit?...

— Așa, ne-am sfădit într'o zi, săptămîna trecută... Parcă eu pot să-ți spun?... Vraî numaidecît să știî? Eū credeam c'ai să te oprești odată măcar într'o seară, să mă întrebî... Totdeauna mă vedeai, și treceai înnainte... Nu ți-a păsat niciodată de mine... Acuma știî...»

Bucșan întinse mîna. Fata se întoarse în loc, și porni în fugă, cu fustele filfînd în vînt. El se repezi pe urma ei, o ajunse la șanțul tirgului, aproape de ingrămădirea neagră de case, o cuprinse strîns de braț, o opri ș'o întoarse în loc.

Fata se apăra gifînd:

«Ce vraî? lasă-mă! Ți-am spus! acū ce mai vraî dela mine? Ți-am spus tot... ce mai vrei? Dumitale alta ți-i dragă și dela mine n'ai ce cere...»

— Nu mi-i dragă nimeni.. cine ți-a spus asta?... Ce am eū acuma cu Tudorița? Eū cu dinsa de mult ași fi sfirșit-o dacă ași fi știut... Ea a făcut o prostie; a aflat tatu-său... A făcut o prostie, de-acū să se descurce... Și lui tatu-său pot să-i spun dacă vine la mine... Ce am eū cu fata dumitale? Nicî nu mi-i dragă, nicî nimic, acū toate s'aū sfirșit între noi... Stăi, de ce te zbați? Stăi să-ți spun numaî o vorbă...»

Fata lui Sanis tremura infrigurată; parcă se grămădeaū în sufletul ei lacrimi, spaime și bucurii. Iar Ștefan Bucșan simțea tremurul brațelor sub degetele lui; o năvală de singe i se suî în ochi; cerca să tragă la piept pe fată; se lupta tăcut prin întuneric, cu dinții strînși.

«Lasă-mă! gemea înnăbușit fata. Lasă-mă că mă așteaptă acasă. Ah! lasă-mă! Acuma ți-am spus tot, ți-am spus că-mî ești drag, lasă-mă! Vin să ne întîlnim minî; acuma lasă-mă! Vin aici mine-sară, merg unde vrei, acuma lasă-mă!...»

Apoi deodată tăcu. Simți aproape luciarea ochilor lui, aproape de ochii ei. Și parcă avu un gemăt de durere, cînd simți o săgeată fierbinte pe buzele întredeschise. Brațele și picioarele i se

destinseră din încordare, și începu a merge repede, dusă fără voință.

Soptea încet din cind în cind :

«Unde mă duci?... unde mă duci?...»

Și el se opri într'un timp și ea îi simți iar apropierea ; și-l privea ca printr'un abur ; și deodată îi cuprinse templele cu palmele și se ridica în vârful degetelor spre dinsul.

Și pipăindu-l, urmărindu-l aproape, pierdută și fericită, gifia :
«Unde mă duci? spune-mi unde mă duci!...»

V.

Pentru Haia lui Sanis, acuma, viața care se mișca în jurul ei nu mai avea nici o însemnătate. Puțin îi păsa de privirile întunecate ale lui tatu-său, de oftările lungi ale maică-sa ; puțin îi păsa de planurile de logodnă care se țeseau în jurul ei, în auzul ei. În anul acela nu s'a bucurat ca altădată de sărbătorile mari ale neamului.—În începutul palid de toamnă, de anul nou, privea pe gânduri fără să vadă și fără caldură în suflet la mișcarea din ulița îngustă. Toate fețele erau vesele ; stratele murdare dispăruseră ; copiii vioi, cu pălării adevărate în cap, făceau zarvă și se jucau cu nuci în tocurile scobite la marginea șanțurilor ; daruri de turtă dulce treceau de la prietin la prietin. O tineretă bucuroasă izvora, furnica în toate părțile pe uliți. Până acuma flăcăiașii aceștia palizi linceziseră în odăi umede și murdare, plecați asupra acului, bătînd încordați cu ciocanul, trîndindu-se în toate meseriile, săraci și umiliți ; iar acuma umblau încet, se odihneau parcă în soarele auriu de toamnă, care frîngea raze și 'n ochii lor neliniștiți.

Haia Sanis îi privea nepăsătoare dela geamul ei. Înstrăinată a fost în anul acela și de marile zile ale toamnei, de sărbătoarea împăcării și a cuștilor. Nu-î mai aduceau lacrimi în ochi povestirile vechi pe care Sanis, în odihna zilelor acelora, întors dela școală, în cușca acoperită cu papură, le citea cu glas trăgănat în cărțile cu scoarte lustruite de piele. Taina trecutului, tragediile vremurilor întunecate, băteau zădarnic la urechile ei. Nici zîmbea slujbașilor templului care intrau purtînd într'omîină simbolul legii. Se uita numai la cutia lor de tinichea în care sunau banii,—și i se părea că perciunii din proaspăt încirionțați li se scutură prea cu grabă, și că prea din fugă atingeau tablele sfinte bătute în ușorul ușii...

Parcă o jale o cuprindea văzîndu-se așa de înstrăinată între ai săi. Apoi uita totul, rămînea cu ochii ațintiți în necunoscut, și se înfiora gîndindu-se la dragostea ei, la patima iute care năvălise în ea ca un vînt de nebunie. Abia aștepta seara, nu-și găsea astîmpăr ; n'asculta nici glasurile care o întrebau, nici nimic, intra în întuneric, se ducea ; și tîrziu se întorcea. se furișa pe ușă.

Maică-sa ridică un cap mare, cu părul zbirlit, prin semi-întinericul împrăștiat de lampa cu fitilul micșurat. Cu glas mustător, cu neliniște, îngina :

«Ce ți-î de cap, fată? Unde te duci? Am să te spun lui tatu-tău și are să fie rău de tine...»

Fata încrunta sprâncenele fără să răspundă, se dezbrăcă repede și se ghemuia într'un colț, cu ochii ațintiți în tavan. Iar maică-sa murmura somnoroasă :

«Mi se pare mie că umbli pe drumuri rele!... Spune măcar unde-ai fost... Tu ai să dai de dracu...»

— Ce-aveți cu mine? dați-mi pace! Am fost și m'am plimbat...» răspundea cu o tresărire de minie în glas Haia; apoi într'un tîrziu suspina încet, tot trează, cu ochii mari umpluți de visul dragostelor ei.

Iar în vremea asta Tudorița gogea singură prin colțuri, în odăița-i săracă și curată. Se simțea uneori slabă; avea învăluiri de amărăciune și-i venea leșin. Abia se putea țiri până în cerdac și de-acolo chema pe Reiza, ca să-i aducă ceva din dughenița ei de mărunțișuri. Incolo, tăcea cufundată în gânduri dureroase. Ion Rusu venea din cînd în cînd pe acasă, trîntea într'un colț cortelul de doc și pe-un pat pălăria-i cenușie și începea să umble morocănos, mormăind, prin odae.

«Asta-i casă? bombănea el pe nas. Vin eu flămînd și năcăjit de pe toate drumurile, vai de capul meu, și găsesc pustiū... Nici tu o bucătică de pine, nici tu oleacă de mîncare caldă... Imi vine să las tot și să mă duc dracului! Acu nici capu nu-l pot scoate-afară, în lume, cu cinste; știe toată lumea de patarania mea; și copiii m'arată cu degetul... De ce n'ai făcut oleacă de mîncare?...»

— «De unde să fac?» întrebă într'un rînd, încet, Tudorița. Sta palidă și tristă, într'un colț.

El se întoarse spre dînsa și o privi lung; îl privea și ea țîntă, cu ochii plini de văpaia suferinții.

«Ce fel de vorbă-i asta? Ce? în casa mea să nu găsesc eu o bucată de pine? Nu-ți las parale?»

— Cite parale-mi lași?»

Ion Rusu se întoarse domol, cu minie și mirare; și boldi spre fică-sa ochii lui alburii, fioroși pe obrazul întunecat.

«Da' dacă te-oi zvirli pe drumuri, ha? Dacă oiū lua un par și-oiū începe? dacă ți-oiū spune: Eși! Să nu te mai văd, soiū rău! Du-te și-ți fă plodu 'n sărăcie, în țigătime... Ha?»

— Lasă-mă, ori bate-mă, ori alungă-mă... Ai să răspunzi odată înaintea lui Dumnezeu de toate... Staū eu și mă gîndesc că am făcut o greșală, dar destulă pedeapsă îndur ș'am să mai îndur... De ce să mă dai afară?... Puțina chirie la casa asta eu o plătesc, o bucătică de pine pe care o mînc eu o plătesc, că muncesc cu acul, mă chinuesc și muncesc, și trei-patru franci pe care mi-i lași tot dumitale ți-i dau, cînd vii: ba o friptură

ș-o supă, ba vinul de care nu te poți lipsi... Și tot ce-î în casă eu am ținut, eu am făcut... Am să fiu eu vrednică, de-oî trăi, să muncesc și pentru cel ce-a veni... Cum a vra Dumnezeuî și Maica Domnului!»

Ion Rusu prinse a mormăi cu nemulțămire prin casă, se întoarse în loc cu o privire de minie spre fică-sa, dar Tudorița închisese ochii și, pe obrazu-i palid, ca niște dungă albastre, se cunoșteau semnele bății trecute.

În ziua aceea n'a mai spus nici un cuvint; a plecat întunecat, fără să lese un ban pe colțul mesei. S'a dus cu straele-i prăfuite și cu cortelu-i mare spre cantoanele și spre crișmele lui. În urmă-i, în amurg, Tudorița ceru dela Reiza untdelemn de zece bani și, pregăti candela la iconița veche, afumată, rămasă de la maică-sa.

Începu după aceea să se miște trudnic prin casă, cu mădularele amortite. Se opri într'un tîrziu sub candelă, în întunericul de amurg al odăii, și începu să se gîndească. Își aduse, ca prin vis, aminte de maică-sa, o femeie voinică și veselă, harnică foc, care ținea o gură cînd intra bărbatul în casă, și-si îngrijea copiii cu dragoste; o văzu, ca prin vis, lucrînd plecată asupra cusuturii de pe genunchi; apoi o văzu tîrziu, în noapte, îndreptată spre iconița afumată, slab luminată de candelă... Ca prin vis își aducea aminte cum povestea maică-sa că a crescut la o călugărită, la mănăstirea Varaticului; și dintr'o carte veche prindea să citească istorii lungi, în legănarea cărora copiii adormeau... «Mama poate a fost horopsită, poate a fost bătută, poate s'a chinuit crincen ca să ne poată hrăni... se gîndea Tudorița, cu ochii pe jumătate închiși. Eu îmi aduc aminte că o vedeam împăcată și tare, cercetîndu-ne somnul și plecîndu-se asupra noastră cu dragoste...» Și deodată o vedea pe maică-sa limpede în lumina ochiului închis, slăbită, tristă, trecînd nemișcată spre negurile veșnice...

Și un val de foc i se iezea la inimă; apoi lacrimile i se urcau spre pleoape. Așa visînd în singurătatea ceasurilor ei, fata aprindea lampa și-si căuta lucrul. Sta neclintită, și acul fugea harnic. Și ea se gîndea iar, lucrînd, la zilele ce aveau să vie, la pruncul care i se mișca în sin, la cel care a lăsat-o... Cite-o dată o cerca o adiere veninoasă de ură; apoi i se limpezea sufletul. Acuma era hotărîtă; acuma aburii dragostelor trecuseră bătută de un vînt năprasnic; și-l vedea limpede înaintea ei pe feciorul lui Vartolomei, cu rîsu-i de animal de pradă, cu ochii plini de poftă... Nici nu-i trebuia să-l mai vadă, nici nu-i trebuia să-si mai aducă aminte de el. Ce putea să nădăjduiască de la dînsul? Acuma vedea limpede. Ce-ar fi putut face ei în viață alături? Pe lingă tată-său, ar mai fi avut o sarcină. Și prin mîntea ațîțată i se pîrîndau toate căsniciile nefericite din mahalalele prin care trecuse, unde învățase să sufere, dar nu începuse indetul viața. Acuma înțelegea ceva cu strășnicie, cu încapătinare, și nimic nu-i mai trebuia!—Lucra și se gîndea, că

va găsi ea sub soare un loc pentru dinsa și pentru cel nevinovat, care va veni plângînd în lume. Va găsi ea atîta putere în sufletul ei să îndure toate și să răzbata!—Și tîrziu, tîrziu, se ridica de la lumina neclintită a lampii și se întorcea spre icoana rămasă de la maică-sa. De undeva, din necunoscut, poate din umbra cea nețărmită unde plutea sufletul dus, îi venise un dram de mîngiere pentru rănî. La icoane, aici, se simțise ușurată, cu sufletul hotărît să meargă înainte. I se aprinsese deodată ceva în minte, veniseră amintirile totdeauna dragi din trecut,—și într'o seară de gemete, de amar și de disperare, amintirile acestea căzuseră ca mîngieri line peste inima chinuită. Se ruga multă vreme; din sufletul ei izvora talmăcirea tuturor năcazurilor și a rîvnirilor ei; buzele murmurau încet, și ochii priveau neclintitî mari, înnecați într'un vâl de suferință, de iertare și de nădejde. Și tîrziu, în așternut ghemuindu-se, după ce stînsese lampa,—asculta cum trec pe-afară învăluirile, suspinele și glasurile nelămurite ale vîntului de început de toamnă; privea un timp la simburele de lumină al candeliei și la rumeneala de vis și de zori a icoanei; apoi adormea.

Iar pe la începutul lui Octomvrie, într'o seară, Reiza, de peste drum, auzi țipete sfîșietoare. Cu papucii clămpănind dădu năvală, lungă și osoasă, și deschise ușa. Acuma țipetele se schimbaseră în gemete lungi, dureroase. Ovreica închise ușa în urma ei, se apropie de pat, unde Tudorița ghemuită, zvîrlită ca de un vînt de spaimă, tremura.

«Ce este? ce ai?» întrebă Reiza, apucînd mina rece a fetei.

Tudorița începu să plîngă încet, cu jale, și-și aținti ochii asupra vecinei.

«Vai, madamă Reiză, am să mor... am să mor!...»

O clipă se liniști; apoi se strînse cu genunchii la gură; și ca supt o lovitură de fulger se întinse și iar izbucni într'un țipăt de groază.

Vecina de peste drum înțelese, și dădu năvală afară. Glasul i se auzi prelung, trăgănat, în uliță, chemînd. Femei ieșiră din casele scunde și o impresurară; sosi și Haia cu maică-sa; dar nu stătu mult; numai maică-sa rămase cu păru-i zbîrlit, întrebînd într'una, cu milă și cu curiozitate.

Etel, baba harabagiului din colțul huditei, își lăsă gisca nejumulită lângă coștelele de pene, și veni repede cu colțurile șalului tîrîindu-se pe lângă papuci.

«Moasă! moasă! vină repede!...» striga Reiza bălăbăniindu-și brațele în toate părțile. Și pe cînd capete curioase se grămădeau la ferestă, moașa deschise ușa dînd drumul gemetelor, și intră înăuntru. Indată făcu lampa mare; căută în dulap cafeaua și zaharul, și împinse în focul atîțat ibricul cu apă; își pregăti într'o ceșcuță untdelemnul; grămădi pe bolnavă într'un colț, răscoli repede patul; trînti în curmeziș o perină de perete și așază pe fată cu șelele de-asupra. Apoi își lăsă șalul pe-ua

scaun, se puse și ea pe marginea patului, plecată spre fața chiușă a bolnavei, așteptînd.

Reiza fugea, ducîndu-și prin întuneric fantoma subțire, fugea spre salcimiî din fundul uliței. Ș'acolo o impresurară femeile aprozilor și Ovreica le povesteă repede cum s'au întimplat lucrurile. Gîriia, da din mîni:

«Am adus pe moașa Etel... Ar fi bine... trebuie să mergeți și dumneavoastră... că-î de legea dumneavoastră... nu trebuie să se zbată așa... poate să moară... Dumnezeu știe...»

Și porniră toate spre casa unde gema fața lui Ion Rusu. Ca o noapte se coborî în simțurile și'n sufletul bolnavei; blestema gemînd, scrișnînd, țîpînd cu înflorare; apoi într'un tîrziu nu-și mai aduse aminte de nimic; văzu ca prin vis pe moașa Etel cum îi ridea în doi dinți și-î întindea ceva, în scutece sărace.

«A dat Dumnezeu să fie băiat...» zise bătrîna. Și Tudorița primi alătorea pe oaspetele acesta necunoscut, slab, care scheuna tremurat.

«Nu-î de toate lunile... șopti iar moașa. Dar are să trăiască... Bine că-î băiat...»

Lehuza nu zicea nimic. Simți cum umblă pași împrejurul ei, căci toate simțurile i se deșteptaseră, ațîțate; dar nu se întorcea să vadă ce se petrece în casă; simtea ceva cald lingă piept și începu să se gîndească cu ochii ațîțîți în tavan la tovarășul năcazurilor ei, pe care avea să-î crească lingă dînsa, să-î ridice, să-î facă om, în lumea aceasta a suferinții. Nu văzu nici una din figurile vecinilor, Romînce ori Ovreice, n'auzi nici glasurile lor tînguitoare, șoptite:

«Eû, drăguță, să fîi ca tine, m'ași duce și i-ași lăsa plodul la ușă...»

Ea își ațîntea mintea la duioase icoane dintr'un trecut depărtat; apoi ca'ntr'un painjenis de lacrimi vedea înaintea candelă, și iconița afumată, și toate hotărîrile, indoelile și mingierile nădejdiî o cercau...

VI.

În vremea asta Haia Sanis nu voia să știe de nimic în lume, decît de dragostea ei. Toamna își aduse înștiințările cu frile lungi de argint ale fungeilor plutitori, cu buciumarile vînturilor; iar mahalaua prinse a clocoti. Iar se adunau sara cîmetrele, în cațaveici, sub salcimiî desfrunziți, iar șopteau nevestele în cete, urmărindu-și prunciî și ridicînd la înălțimea nasurilor andrelele neliniștite. Dragostea Haiei era de poveste. Se știa strecurările ei sara, se știa întristările ei ziua, și minile ei cumplite cînd maică-sa punea o întrebare și cerca s'o mustre.

«Bine, fată hăi, tu ai nebunit! Ce ai tu cu feciorul lui Vartolomei? Nici nu te poate lua de nevestă, că el e de altă

lege, nici n'af nimic a aştepta dela dinsul... E un calic ş'un tiriebriu... Ce ţi-i de cap?... Ai văzut cum a lăsat pe fata picherului, după ce i-a făcut un copil!

— Lasă-mă 'n pace! începea să urle Haia. Lasă-mă 'n pace! Ce treabă ai tu! Mi-i drag, şi ce treabă ai?... Nu vreau să ştiu de nimeni, nu mă tem de nimeni!.. Aşa vreau, aşa fac!.. Azi mi-i drag, mină n'are să-mă mai fie drag, ce treabă aveţi?...

— Tu ai nebunit! striga Rifca. Tu eşti bună de legat şi de dus la balamuc... Vină-ţi în fire şi caută-ţi de treabă... Mină pot-mini trebuie să te logodim c'un băiat cinstit din legea ta... Are să te-apuice tata-tău de cozi şi are să te tării prin casă...»

Şi Haia, ducind minile la temple, isî creştea gemetele:

«Of! lasă-mă! lasă-mă! lasă-mă! Nu vreau să ştiu de nimic!.. Nu l-am văzut de două zile! Şi poate nici în astă-sară n'am să-l văd... Puteţi să mă bateţi, puteţi să mă omoriţi, nu mă tem de voi!»

Şi privea cu sălbătăcie la maică-sa, cu dunga de cărbune între ochii arzători.

Femeile cercau să o urmărească, să vadă unde se duce sara, unde se întâlneşte cu Ştefan Bucşan; dar la colţul huditei, Haia se înturna cu ură spre ele:

«Ce-i? ce-aveţi cu mine?...» Şi ele să trăgeau cu spaimă înapoi, căci fata era voinică şi rea, şi era în stare să le rupă cu ghiarele şi să le muşte cu dinţii.

«E nebună, ziceau femeile dînd din cap. E adevărat nebună! Îi trebuie frînghie şi sapon, altceva nimic nu-i trebuie...»

Sanis, sara, asculta tînguirile nevastei şi da tăcut din cap. Aştepta o vreme, se uita pe sub sprîncene într'o parte, şi se ducea tropăind la prietînul lui, Făluţă.

«Haie! tatu-tău să supără! strigă într'un rînd Rifca.

— Poate să se supere.

— Toată lumea vorbeşte şi te-arată cu degetul. Rău ai s'ajungi!

— Poate să m'arâte. Ce? am tăiat punga cuiva? Am omorît pe cineva? Mi-i drag un băet! Cui stric e? Lasa-ţi-mă 'n pace!..»

Totdeauna ajungea la vorba asta: lasa-ţi-mă 'n pace! Şi toată ziua, încruntată, se gindea la cel care-i era drag, la cel care trecea din cînd în cînd cu pălăria pe-o sprinceană pe dinnaintea casei ei. Ea-l înţelegea din ochi. Atunci îi trecea pe faţă singura lumină de bucurie şi se gătea, aşteptînd cu fior, întîlnirea. Tatu-său nu era niciodată acasă, s'o oprească; iar maică-sa se trăgea de cap, ieşea după dinsa în uliţă; apoi se întorcea spre vecine, tînguindu-se în gura mare.

«Un blăstăm a căzut peste noi... Asta-i blăstăm şi pe-deapsă...»

Iar Bucşan aştepta în capătul mahalalei pe Haia, fluerînd uşurel. O primea fără nici-un cuvînt, şi ea se lipea de dinsul cu strecurări de uncrop prin vine. Apoi stringîndu-se lingă el

răcită de vîntul nopții, îi vorbea cu dragoste, supusă, se înălța spre ochii lui frumoși, îi apuca tîmplele între palme; și i se tînguia repede despre năcazurile ei, despre ce s'a spus în jurul ei, despre ceasul cînd tătăl, Sanis, se va minia.

«Dar eu nu mă tem de nimeni! Numai de tine mă tem!...»

Despre zilele viitoare nu vorbea; nu îndrăznea să se avînte, alătura de cel ce-i era drag, în planurile de viitor. Planurile acestea și le făcea singură, ziua, cu ochii deschiși, ori noaptea, trează, cînd toți ai casei dormeau în odăița strîmtă. Atunci se gîndea: Intr'o zi are să-mi spue el: Hai cu mine în lume! Atunci am să las totul ș'am să mă duc... Aū mai făcut așa și alte, înaintea mea!

Iar Rifca, într'o seară, după ce dădu de mîncare bărbatului, se lăsă pe un colț de pat și începu să plîngă:

«Sanis! ce să facem noi cu fata asta? De două, de trei ori pe săptămînă fuge sara de-acasă... Se duce și se întîlnește c'un străin... E nebună; nu știu cum nu se gîndește că eu am să mor de scirbă... Sanis! ar trebui să te gîndești ce-i de făcut... Eu stau cu mîinile încrucișate și nu știu ce să mai fac. Degeaba am vorbit; degeaba i-am bătut capul! Strigă la mine și nici nu vrea să știe. Tu te chinuiești Sanis, ca să pregătești logodnă și ea se întîlnește c'un străin... Nu te-ai gîndit în gîndul tău ce să faci?...»

Jupiterul tuși încet în colțul lui. Apoi își ridică ochii spre nevastă-sa.

«M'am gîndit, vorbi el domol. Am vorbit și cu hahamul... După ce a ales ieri carnea cușer, l-am luat deoparte și i-am spus despre năcazul nostru...»

— Și ce ți-a răspuns el? Ce te-a sfătuit?

— Mi-a spus așa: poate nu s'a întîmplat nimic între ei... De-acu vine vreme rea, ș'ai să poți stăpîni pe fată acasă... Și după ce s'a mai domoli, poți face și logodnă cu băiatul lui Malamet..

— Cu băiatul lui Malamet Căprar?

— Da, cu băiatul lui Malamet Căprar. Acesta-î logodnicul...»

Nevasta suspină cu năduh,—apoi șopti:

«Dacă s'ar putea, Sanis, numai dacă s'ar putea!... Mă gîndesc că poate ne pedepsește Dumnezeu cel de sus... Ar trebui poate să te duci și la rabinul cel mare, la Pașcani, sa vezi ce ți-a spune și el...»

Sanis dădu din cap:

«Am să mă duc și la el...» Apoi tuși și rămase la locul lui, cu capu'n piept.

«Acu unde-î fata? întrebă el într'un tirziu.

— S'a dus iar. Îi spun eu să nu se ducă. Dar ei nici de tine nu-î pasă... Mare pedeapsă!»

Sanis rămase gînditor în locul lui.

«In ia-sară nu te duci la Faluța?

— Nu mă duc...»

Femeia avu o înfiorare; apoi își luă andrelele și călțunul și începu să lucreze pe gânduri în colțul ei de umbră.

Bărbatul așteptă pînă ce auzi pașii repezi ai fetei pe podețul de dinnaintea casei. Atunci se sculă în picioare; și cînd fata deschise ușa, el o apucă de-o mină, o trase în casă—cu dreapta, și cu stînga răsuci cheia, de două ori în broască.

«Ce faci, Sanis! strigă nevasta tresărind dela locul ei.

— Tu să taci din gură...» vorbi cu liniște omul.

Haia se trăsese la o parte, cu ochii scăpărători, cu buzele strînse. Sanis se întoarse spre ea.

«Unde te duci, sara?»

Haia nu răspunse.

— Tu nu știi că-î păcat să te întilnești cu om de lege străină?... Pin'acū am tăcut, dar acuma vreaū să-ți cer socoteală.»

Și ochii lui ardeaū, și gura, impresurată de părul roș, zbirlit, avea o încrețitură de răutate.

«Ce vrei tu să faci? Să te duci în lume cu un ticălos care-și bate joc de Dumnezeuul nostru? Ce? Ești de capul tău? Aici ai să stai, ai să ascuți de mine, ai să te logodești cu feciorul lui Malamet, ori te omor!

— Nu mă logodesc cu feciorul lui Malamet!» strigă deodată Haia, ridicîndu-și ca într'un fulger ochii spre tatăl său. Privirile lui Sanis scăparară. Bocăni de două ori, cu cizmele-î pline de sînge, pînă la sobă, și apucă de lingă pialuța din ocnița, pilugul greu de alamă.

«Eū nu vreaū să te alung, nu te blestem! izbucni el, și crescū, 'nalt, lingă Haia, cu bucata de alamă innălțată. Ne bună ce ești! Iți sfarm capul!»

Rifca dădu un țipet și se repezi. Haia căzu cu fața 'n jos pe divan; și prinse a răcni innăbușit:

«Omoară-mă! omoară-mă! Nu mă tem! Nu vrei să știū de nimica! Omoară-mă! Am să mă duc în lume! Lăsați-mă 'n pace!... Nu-mi trebuie nici pinea voastră, nici nimica! Am să mininc pine neagră, am să car apă, am să slujesc, am să-l hrănesc și-am să mă duc după dînsul!...»

Se zbătea urlînd, și Sanis rămase incremenit, cu gura cascătă; mina cu pilugul i se lăsă în jos, se întoarse spre nevastă-sa privind-o lung.

«Vezi? vorbi încet femeia. Ai văzut? Ce să facem noi acuma?... Cu ce-am păcătuit, ca să cadă asupra casei noastre așa nenorocire?...»

Sanis nu mai zise nimic; dar în ochii lui era grămădită o adîncă mîhnire. Stătu mult într'un colț, privind spre fată-sa, care plîngea cu fața în jos, la marginea divanului.

VII.

Veni vremea rea: o săptămînă de ploaie mornită. Pe urmă ploaia se schimbă în lapoviță, și un vînt aspru porni la începu-

tul lui Noemvrie. Zile mohorite, zile lungi. Fata lui Sanis, în
 ceasuri chinute, nu-și mai găsea astimpăr. Pe mică pe ceas
 se scula de la locul ei, de lângă fereastră, și ieșea afară. Se
 uita la deal, se uita la vale, zgreburindu-se în polcuța-i subțire.
 Aștepta să vadă pe feciorul lui Vartolomei; aștepta de la el
 măcar un semn, o veste. Dar pe ulița îngustă schimbată în-
 tr'un pirău de noroiu, nu vedea nimic din ce aștepta ea. Tre-
 cătorii își cufunda și-și scoteau cizmele greū, năcăjiți, că prin-
 tr'o hrubă de chinuri. Triste fumeau prin hornuri casele ne-
 gre, și rar cite-un cap de femeie ieșea între aburi, prin ușile
 scunde. Dudi Bulgarul, bărbatul Reizei de la dugheniță, pornea
 la ceasuri regulate cu tinichelele-i de gaz, și Zeilic harabagiul,
 bătrînul moașei Etel, cu straele-i ninse de faină, albe ca și barba
 lui mare, duruia printre ferestre cu cotiuga-i hrubită, trasă de
 calu-i nalt, slab, cu pielea roasă sub ștreanguri. Toată ziua
 Haia se tinguia încet și ofta. Iar noaptea n'avea liniște în somn;
 se întorcea gemînd în culcuș și parcă-și șoptea cîteodată vorbe
 tainice.

Maică-sa era bucuroasă. Nu se veselea, nu făcea gură.
 Numai sub tufele crețe de păr ochii îi luceau împăcați și andre-
 lele săltau mai vioafe, înlanțuind firul albastru în călțun.

Sanis, într'o seară, și-a descleștat falcile :

«Vezi? a spus el c'un rinjet bucuros. Vezi? Așa a tre-
 buit să se întimplă... Hahamul nostru-i om cu multă știință în
 cap... Noi n'avem minte; dar a trebuit să ne gîndim la asta...
 Iaca, a venit și vremea care trebuie...»

Rifca dădu din cap, și-și iuți jocul andrelelor. Sanis se în-
 toarse domol spre fată :

«Haie... Haie!... ți-a mai trecut nebuneala?...»

Haia se uită la tată-său cu ochii rătăciți, arși de plins.
 Păru că-l înțelege; îl văzu rizînd; și o tresărire de răutate îi
 trecu pe obrazul chinuit.

«Acuși avem să facem logodna... zise Sanis cu liniște, în-
 chizînd încet un ochi. De mult n'am băut eu, de mult nu
 m'am veselit... Da' la nunta fetii mele am s'aduc talgere, și cla-
 rinet... ș'am să zvîrl sticlele goale peste case... Am să mă uit
 la tine, Haie, cum umbli legată la ochi... Atuncea se cade să
 umbli legată la ochi... așa-i legea... Ș'are să cînte muzica, și toți
 prietînii aū să bată din palme... Iar tu ai să te așezi sub cort
 de mătasă cu feciorul Căprarului...»

Fata se ghemuise în fundul patului; parcă nu-l asculta;
 dar ațîntea asupra lui priviri veninoase care luceau în umbră.

Sanis porni apoi cu cizmele-i uriașe prin noroiul uliței;
 porni îngînînd moale pe nas cîntecul nunții. În urmă-i Haia își
 lăsă capul pe genunchii ridicați și începu să plîngă.

Rifca zvîrli pe-un scaun călțunul. Porni și ea cu voce tin-
 guitoare :

«Iar încep, Haie? Liniștește-te... Nu mai plînge degeaba!...
 Ce fel de suflet ai tu, Haie?... Cum vrei tu să fugi în lume și

să ne lași pe noi?... Nu ți-î frică de blăstăm?... Dacă nu ți-î frică să gemi și să fugi alungată de blăstăm, măcar gîndește-te la rușinea noastră!... Cum are să se mai ducă Sanis la școală? Ce are să spue el? Fata lui Sanis trăește în ticăloșie!... A fugit de părinții ei, de legea ei, și are să moară ticăloasă! Ce vrei să faci tu, Haie? N'am plîns eu destul? Nu m'am tras de cap?... Acu trebuie să-ți vii și tu în fire, Haie!... Cit ai să te zbuțim așa? Ce ai tu cu străinul? El acuma nu se mai gîndește la tine...»

Fata își innăbuși glasul răgușit între palme: «Am să mă duc după dînsul! am să mă duc să-l caut!... Mini mă duc să-l caut... Fără el nu pot să trăesc...»

Și maică-sa își urmă și ea tînguirea, căutîndu-și iar căl-tunul:

«...Așa om ticălos să deie Dumnezeu să crăpe!... Ce are el cu noi? Ce are cu fata noastră?... Haie, tu ai să ne vii în mormînt!... Mai bine fugeam de-aici!... Mai bine ne duceam acu șase ani la America... America-î altfel de tîrg... acolo-î altfel de lume.. Acolo poate aveam parte de mai mult noroc!...»

În noaptea aceia Haia multă vreme nu s'a putut alina.

Iar de ce s'a întîmplat a-doua-zi în casa lui Sanis și azi își mai aduc amînte femeile din Broscărie... Mai întăiu un zvon în a pornit dezdedimineață, apoi a crescut ca un vînt neliniștit. Era cătră mijlocul lui Noemvrie și femeii jalnice călcau prin rîurile de noroi, lăcrimînd și clătînînd din cap, petrecîndu-și la gară feciorii palizi. Se duceau la oaste feciorii lor; se duceau în alte tîrguri; se duceau spre întunericul acela, spre ocna aceea, la care se gîndeau de multe zile, de multe luni, cu carnea încrîncenată pe ei. Ș'o femeie, o prietină, întoarsă c'o lumină de bucurie, chemă pe Rifca la cerdac și-î vorbi lămurit, cu ochii mari, dînd încet dintr'o mină:

«Rifcă! de-acu ai scapat, de-acu toate s'a sfîrșit... S'a dus feciorul lui Vartolomei!... Il ia cu trenul și-l duce tocmai la Focșani!... Trebuie să vie și el la gară... Trei ani are să facă oaste!...»

Rifca se innălță, cu ochi bucuroși și neîncrezători asupra vecinei. Nu-î venea să creadă.

Dar altă prietină aduse vestea în gura mare; și nevasta lui Sanis bătu din palme și-și dădu ochii peste cap.

«Se duce? Știți voi că se duce?... Știți voi că se duce?...»

Și-și întoarse rizînd capul spre Haia, care izbucni pe ușă.

«Ce este, Haie?... Ai auzit? Se duce!...»

— Cine se duce? strigă fata privind-o țîntă, cu ochi umpluți de minie.

— Haie! nu fii nebună! nu te uita la mine așa! strigă Ovreica. Se duce! Parcă ce-î pasă lui? El e feciorul lui Vartolomei!... Parcă ce-î pasă lui de tine? El se duce; el are altele în cap... Se duce în treaba lui!... Parcă numai o fată este pe lume? Mai are el fete pe care să le înșele, n'ai grijă! Are să

mai înșele multe de-acuma înainte, n'ai grijă! El se duce! tu rămii cu noi!...»

Dar Haia avea o privire cumplită. Fără nici-un cuvint intră în casă. Se auzea trintiturile capacelor dela sipete, bubuiată pârșii, pe cînd femeii de-ale mahalalei se grămădea la cerdac cu aceeași veste. Și ușa se deschise zmuncită. Rifca își holbă privirile, iar fata cu șalu'n cap, ținîndu-și fustele cu stînga, se zvirli în uliță, prin noroiu, și porni repede ca minată de o vîntoasă.

Nevasta lui Sanis își pocni palmele una de alta și inceptu a se frămînta. Scăpa vîltării scurte, se întorcea spre femeile care o impresurau în fiecare clipă, fugea în casă, ieșea îndată și trîntea ușa și întreba aiurită :

«Unde se duce? unde se duce! Ce-are să zică Sanis?... Ce să fac!... Vai! vai!»

Și porni și ea dintr'odată prin noroiul uliței, după Haia, urmata de ceata vecinelor. Vestea ca un fulger se întinsese, femeii din alte mahalale o impresurau. Și ea se vîita încet, își frîngea minile.

Și la gară, prin ziua leșetică, trenul plecase. Invăluiri de fum negru izvorau în depărtare. Lumea se împrăștia; mamele, surorile, logodnicile suspinau. Și deodată Rifca văzu pe fiică-sa venind încet, cu trudă, privind în neștire înnainte-î. Îi ardeau ochii ca de friguri. Nici nu băga de șamă că femeile o impresurau. Rifca o apuca de mină. O trăgea repede spre fundul mahalalei, spre întunericul căsuței din Broscărie. Și Haia tăcea, umbla ca o nebună.

Așa ajunseră acasă. Fata se opri în cerdac.

«Ha! intră în casă...» vorbi cu sfială Rifca.

Haia o privi cu spaimă.

«L-am văzut... zise ea încet. L-am văzut. S'a dus... Nici nu s'a uitat la mine... A trecut la doi pași... S'a suit în tren și s'a dus...»

Maică-sa o trăgea de mină :

«Așa-ți trebuia... dacă ai fost o proastă. Ce mai aștepti de la el?...»

Deodată Haia se zmunci, își viri capu 'ntre umeri și inceptu să tremure. Își zmulse șalul cu care-și înfășurase capul și strigă cu disperare :

«Mă'nnađuș! Mă'nnađuș! Unde s'a dus? de ce s'a dus? Lasă-mă, dă-mi pace! ce ai cu mine? Dă drumul!»

Zvirli mîna maică-sa; și deodată prinse a-și întinde hainele de pe dinsa. Năvăli în casă cu capu'nainte, izbindu-se cu fruntea de ușă, își scoase gemind repede, răgușit, o grimea albă, curată, o udă cu apă, trînti pe fundul de lemn cana de aramă, și-și înfășură fruntea și templele cu pinza umedă.

«Nu mai pot! nu mai pot!...» Și năvăli afară, la aer curat. Prin ziua mohorită, prin vîntul rece al toamnei, plîngerile ei deodată inceptură să tremure, umplînd mahalaua. Răcnea cu

minile în creștet, cumpănindu-se încet la dreapta și la stînga, rîcnea cu jale umblind dintr' un capăt în altul al cerdacului dărăpănat.

«Nu mai pot! striga în neștire. Mă doare! mă doare inima! Mai bine m'ar înghiți mormîntul! Vai de inima mea!»

Și capete ieșeau pe uși; ochi o priveau din toate părțile; urechile vecinilor ascultau cu luare-aminte bocetele de jale. Rifca întindea minile, chemînd:

«Vină, draga mea, în casă! nu mai boci pe-afară.. Parcă ce folos ai acuma! S'a răscolit toată ulița din pricina ta! S'aude și pîn' la fata picherului!

— Nu vin! nu vin! Am să mă duc după dînsul în lume!»

Și se văeta cu obrazul bugezit de lacrimi, cu ochii roșii și umflați. O umpleau valuri de minie, îi venea să sfărme tot din juru-i; se zbătea ca o fiară în lanțuri. Abia într'un tîrziu s'a liniștit, a intrat în casă și s'a ghemuit într'un colț, privind fix înaintea ei cu ochii arși de durere.

Și curînd după aceasta, în casa lui Sanis, în jurul fetei toropite, începură a se face pregătiri de logodnă. De două ori, în două Simbete, feciorul nalt și slab al lui Malamet intră în casă și se așeză zîmbind pe-un scaun. Schimbă cîteva cuvinte cu tatăl, apoi cu Rifca gătita ca pentru sărbătoare și zîmbitoare, apoi așteptă o vorbă de la Haia. Dar fata umbla slabă prin casă, ofta și gema ca'n friguri, nici nu se uita la dînsul.

Veniră rudeni bătrîne și impresurară pe Haia. Se tinguiau încet, impresurînd-o, și porneau sfaturi lungi, în care era vorba de bucuriile vieții și de păcatele de moarte, peste care nimenea nu poate trece. Fata simțea ca o legănare, parcă plutea într'un gol, și asculta ca din depărtări glasurile lor. Ca din depărtări, lin, parcă-i venea ogoierea unui cîntec. O pătrundeau domol, în suferința ei amară, eresurile vechi, pluteau în juru-i nelămurite, izvorite ca dintr'un trecut de negură. Cite-un răstîmp, o cucerea din nou lunga domnie a trecutului; rămînea cu ochii țintă, măriți, ascultînd o șoaptă tainică, din lăuntru-i.

Murmurînd cu creșteri și scăderi de voce, une-ori Sanis se închina umblind pe lîngă patul ei de zăcere. Intunecat, cu cornul din frunte plecat spre cartea deschisă, c'o mină înfășurată în curele, cu pînza vristată în spate, șoptea rugăciunile vechi, și izbucnea une-ori într'o plîngere scurtă tremurată, bătîndu-se cu pumnul în piept. Une-ori se oprea. Întreba cu liniște:

«Haie...de ce gemi? Din pricina ta nu pot să-mi fac rugăciunea... Tu ai uitat de Dumnezeu, ai uitat de toate...»

Ea voia să strige, să-și deșerte sufletul de toată durerea. Dar maică-sa umbla pe-afară după treabă, și Sanis, întorcîndu-și privirile reci spre cartea veche, își pornea iar murmurările tremurate. Și fata își innăbușea chinul lăuntric și se îngropa ca într'un mormînt în deznădejdea ei.

Intr'o seară, nevasta lui Sanis tresări speriată din locul ei. Din amortirea-i grea de peste zi, din gindurile-i nesfârșite, Haia deodată zvicnise în plingeri de jale.

«Ce-î, Haie? strigă femeia cu frică. Ce s'a întâmplat, Haie? Ce te zbați așa?...»

Fata o privi țință, cu spaimă, o vreme, apoi începu să geamă :

«Ah! mamă! n'am vrut să cred! n'am vrut să cred! M'a lăsat așa și s'a dus! Nu se poate să mă lese așa! Trebuie să mă duc până la dînsul! In genunchi am să mă duc pîn' la el! De ce m'a lăsat așa? S'ajung și eu ca fata picherului?... Nu vreau s'ajung și eu ca fata picherului! Mamă! mamă! spune-mi ce să fac,—căci am păcătuit! Mi-a fost astăzi rău... Parcă eram plină de venin... Ș'am simțit... Vai! ce să fac! ce să fac! Mă omor! mă dau cu capu'ntr'o fîtină!...»

In glasul ei creștea o durere infricoșată. Se simțea acuma mică și neputincioasă. Dintr'odată, după lungile sfaturi ale bătrinelor la căpătăiul ei, își vedea zdrobirea, își vedea înstrăinarea. Căci acuma, singură, fără altă urmă din dragostea celui ce-o părăsise, se găsea iar ticăloasă, numai ca o prelungire a tuturor celor ce-o impresurau. Cu păcatul ei, era ca o nemernică rimă în pulberea drumului. Frigurile nopților de vară pieriră; ca într'un vînt de groază își simți inima.

«Acuma poate să vie... acuma poate să vie tata să măucidă!» și-și ațîntea ca o nebună ochii spre măciuca de alamă din frida sobei.

Iar maică-sa, înlemnită, nici nu putea să plîngă. Asta era spaima ei cea mare. De asta se temuse chiar din cea dintăi clipă; spaima asta îi înclăstase de multe ori inima; ș'acuma de-aceasta n'avea să scape.

«Ce să fac? ce să fac? se tînguia și ea apucîndu-se cu minele de tîmple... Ce să fac? Unde să mă duc?... Are să afle Sanis ș'o omoară... Îmi trebuie un ajutor, îmi trebuie un sfat!...»

Ș'asa cum era, numai în papuci și'n polcuța subțire, năvăli afară, în răceala iernii. Gemînd și gîfîind bătut la ușa moașei Etel, apoi în maghernița roșie, de scindurii, a Reizei. Pe amîndouă femeile le trăgea după dînsa, tînguindu-se, cu glas înterupt, chinuit. Și ele o întrebau speriate, o urmau cu grabă; și tustrele năvăliră în odaia în care Haia rămăsese plîngînd cu capul cufundat în perine. Femeia tremura :

«Ce pot să fac! Eu is un cap slab de femeie... Invățați-mă și voi cum să fac... Așa păcat, așa păcat cumplit cum să cadă peste noi... Nici din neamul nostru n'a fost, și și-a făcut ris de noi... Să-i dea Dumnezeu junghi și spinzurătoare! Să n'aibă parte de pine și de apă! să moară ca un cîine la marginea drumului!...»

Până într'un tîrziu se boci femeia, blăstămînd, apoi se li-niști, căci bătrîna Etel și Reiza știau multe lucruri și o sfătuiău

de bine ; iar murmururile lor umpleau odăița ca bombăniri de bondari.

«Ascultă, dragă, șopti baba Etel, într'o vreme, așa ceva se întâmplă rar, dar tot se întâmplă... Așa a vrut Dumnezeu... Avem să încercăm noi, ș'are să fie bine... N'are să mai știe nici Sanis nimic, n'are să știe decît Cel-de-Sus. Iaca ce să faci. Trimete-l pe Sanis la Pașcani, la rabin... Să ceară și sfatul rabinului... Să spue așa că fata a avut o patimă după un creștin — ș'acuma tinjește...Să-i ceară sfat pentru logodnă... El n'are să fie acasă, și noi avem să facem cum e bine... Nicî să nu te temi, nici să nu știe nimeni... Mai ales la străini, la *goi*, să n'ajungă vestea...»

Bătrina se sculă tirîndu-și în urma papucilor colțurile șalului. Se apropië de fata care tot cu fața în jos sta, toropită. O atinse cu degetele, o ținti cu priviri ascuțite :

«Haie, zise ea, încet, Haie...»

Haia întoarse obrazul răvășit.

«Haie, mare păcat !.. grăi șuerat baba, privind-o cu ochi rotunzi. Ce-ai făcut tu ? Cum ai putut tu să greșești așa... Ce-ai făcut tu, Haie !...»

Fata întoarse capul fără putere, cu ochii aiuriți, c'o spaimă sălbatică năvălită în față.

A doua zi Sanis, alungat de tinguirile și lacrimile femeii, porni la Pașcani, la rabin, amărit, fără să știe nimic. Se duse tropăind, spre gară, molfăindu-și bucațica de pine, și în sufletu-i întunecat abia acum să lămurea o durere și creștea o nădejde.

Iar în jurul fetei se adunară cele trei femei, cu vorba plină de spaimă și blesteme. Mormăind întunecată, moașa Etel ceru zaharnița și cafeaua. Apoi desfăcu o legătură murdară, plecîndu-și nasul coroiat și ochii mici spre ea.

Haia o urmărea cu privirile priu casă, fără de nici-un cuvînt. Înțelegea că i se pregătește ceva, avea nădejdi, avea tărmeri de moarte. Pleoapele-i căzură deodată peste lumină și începu să plîngă cu amar.

«Poate-am să mor... șopti ea ca într'o aiurare... Ce voiți să faceți ?...» Apoi șopti abia auzit : «Tot mi-i drag... mie tot mi-i drag...»

Se liniști încet-încet, și icoane din singurile-i zile fericite îi năvăliră în puțină lumină a minții.

Moașa Etel se așeză pe marginea divanului. Haia închise ochii.

«Moașă, de ce te uiți așa la mine ?

— Dragă fată, zise bătrina, așa ți-a fost norocul. . .»

Haia dădu încet din cap. Așa i-a fost norocul ! Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ?

«Așa ți-a fost norocul ! șopti moașa. Cine se poate împotrivi lui Dumnezeu ? De ce să mori în rușine și ticăloșie ? Mai bine să scapi... Ascultă-mă pe mine și fă cum îți spun eu... Eu am scăpat și pe altele, și pe femei de creștin, de la năcaz... Dar

la noi e altceva... Acuma, tu trebuie să lepezi păcatul tău... Trebuie să nu știe nimeni, să rămii curată înaintea lui Dumnezeu...»

Haia deschise ochii și simți privirile ascuțite ale bătrânei asupra-î. Maică-sa venea de la sobă, aducând cu luare aminte o ceșcuță din care isvorau aburi, împrăștiind un miros tare de cafea. Reiza îi zimbă, un zimbet de prietinie și de îndemn.

«Hai! vorbi moașa. Are să deie Dumnezeu să scâpi... Am adus gândaci de frasin... Maică-ta i-a zdrobit și ia amestecat în cafea... Nu te speria... Bea! dintr'odată... Scâpi de mare păcat... Pentru ceia ce-ai făcut tu, Haie, legea cere pietre și foc... Ș'o cătea, Haie, acuma-î mai curată de cît tine!...»

Fata să ridică deodată în cot, c'o privire stranie, puse tremurînd mîna pe ceșcuță ș'o sorbi din trei înghițituri. Apoi își lăsă capu'n perini, oftă și închise pleoapele.

Seara, tîrziu, cînd se întoarse Sanis acasă, toată mahalaua era strînsă în drum, înaintea casei lui. Și'n lăuntru, în odaia răscolită, gema Haia în sudorile morții. Gema cu unghiile înfpte în chilote :

«Nu mai pot! mă arde! mă arde, nu mai pot! Ce ați făcut cu mine... Am se mor!...» Și-î creștea plîngerile lugubre, subțiri și chinute. Și se zbătea că supt împunsături vrăjmașe, cu mîi de ace, pe cînd lingă căpătăiul ei moașa sta privind-o țintă, cu ochii licăritori.

«Ce este? strigă Sanis căscînd gura cu uimire. Ce s'a mai întimplat?... E bolnavă?... De ce n'ați adus doctor?..

— Nu trebuie doctor, Sanis! nu trebuie nici un doctor, nu trebuie nimic!» vorbi Rîfca galbenă, clătănind cu groază. Lasă-ne aici pe noi. Avem treabă. Știm noi ce are fata... Du-te la Făluță... Ai fost la rabin? Ce răspuns ți-a dat el?... De ce-ai sfirșit așa degrabă? Credeam că vii mîni...

— Ce ai tu de tremuri și-ți clătănesc măselele? vorbi jupiterul—ș'o clipă o privi cu grijă.

Apoi își aduse aminte de întimplările lui și zimbă, cu ochii ațintiți asupra unei icoane ce i se așezase numai lui înaintea.

«Ce răspuns mi-a dat rabinul? întrebă el, și se așeză pe un scaun, cu gust de vorbă. Mai întăi și mai întăi a venit la mine un credincios, unul mititel, cu picioarele scurte... Se legăna așa, ca o rață.... M'a întrebat el ce necaz am, și eu i-am spus îndată tot... Zice el: Bine, așteaptă aici, rabinul are să te cheme... Aștept eu, aștept, pe urmă vine credinciosul și spune: Intră pe ușa asta... dar încet... Dar în urma mea așteptați și alții... Pe mine m'a chemat întăi.... Cînd intru, văd cărți, cărți în toate părțile, numai cărți...»

Moașa întinse delă locul ei mîna spre gura Haiei. O clipă gemetele se stînsă. Și fata, auzind glasul domol al tatălui său se încordă, și parcă avu un răstimp de alinare. Asculta și ea, cu ochii închiși, din cari se prelingeau pe temple lacrimi.

«...Și văd pe rabin... grăi încet Sanis. Era într'o haină nea-

gră de mătăasă... Și m'am gândit eu că așa om învățat trebuie să știe multe... Sta cu o mină la timplă și se uita la mine... — Ce vrei tu, Sanis? zice. — De unde a știut că eu sint Sanis?...»

Jupitorul se uita cu uimire în jurul lui; ș'avea parca un zimbet de biruință.

«De unde a știut că eu sint Sanis? Și mai zice: Ai un mare necaz cu copila ta... — Atuncea mi s'au umplut ochii de lacrimi... Invățătorule, zic, pentru copilul meu am venit... Și mă întrebă: Ai urmat legea cu credință, totdeauna? — Zic: Totdeauna, cu credință! Și mi-a spus așa, venind către mine: Du-te, Sanis, și-ți logodește fata... și silește-o să urmeze legea Dumnezeului nostru! Așa mi-a spus rabinul... sfirși cu pătrundere Sanis. Trebuie să facem logodna cu feciorul Căprarului...»

Dar peste cele din urmă cuvinte ale lui, se revărsară ca dintr'un zăgaz furtunos plingerile înteteite ale bolnavei. Țipete aspre, fără sfirșit, ca în ghiarele unor fiare fantastice. Femeile, cu vorbe repezi, grămădiră pe bărbat spre ușă. Și Sanis, cu gândul la minunata lui poveste, ieși grăbit s'o spue și altora la un păhar de vin. De pe podeț totuși mai întrebă odată:

«Bine, da de ce țipă așa?... Poate trebuie doctor...»

— Nu trebuie nimic! nu trebuie nimic!...» țipă cu spaimă, cu ochii învăpăiați. Rifca.

Lumea din uliță se imprăstiasă încet-încet. Femeile vegheau turburate la căpătaiiul bolnavei. Urletele răgușite, urletele sălbatice care nu mai aveau nimic omenesc umpleau odaia, și zbaterile neconținute ale cărnii arse de focul din kuntu nu mai conteneau. Toată noaptea s'a cutremurat Haia, izbită, frământată, mușcată cu cruzime de otravă. Și prin gura arsă ca de fier roș abia pătrundeau răsufări răgușite, pe cind ochii aveau o sticlire fixă de nebunie.

A-doua-zi dimineța, Sanis, speriat în cele din urmă, a dat fuga la doctor. Tinărul, vlăstar al neamului, subțirel, tras la obraz, cu privirile cercetătoare, intră zimbând și începu a pune întrebări cu glas moale. Femeile răspundeau trudite, cu fețele ca de piatră. Iar Jupitorul, în clipe de reculegere, innainte de a porni la crunta muncă a zilei, se trăsese într'un colț cu cele trebuitoare pentru rugăciune, și-și murmură în neștire silabele tremurate, bătîndu-se încet cu pumnul în dreptul inimei... Și Haia zăcea în perine, albă ca varul, cu ochii căzuți în orbite și pierduți în negura sfirșitului. Răceala morții o cucerea clipă cu clipă.

Mihail Sadoveanu.